

ЦІНА 18 КОРУН

www.rusynacademy.sk

RUSÍN 5/2005

РУСИН

КУЛТУРНО-ХРІСТІАНСКИЙ ЧАСОПИС

Доц. ПгDr. Василь ЯБУР, к. н., ПгDr. Анна ПЛІШКОВА,
Інститут регіональних і народностних студій ПУ, Одділня русинського язика і культури

Русинський язык в світлі перших змін правил правопису

В януарі 1995-го року був на Словенську кодифікований русинський літературний язык, сформований на основі єдного з русинських діалектів. Были випущено штандартні норми русинського язика про Русинів на Словенську, які ся по кодифікації стали офіціальним (штандартизованим, кодифікованим) языком Русинів на Словенську. Были виданы **Правила русинського правопису** (1994) і **Орфографічний словник русинського язика** (1994), найголовнішими задачами которых было: на основі писма (графікі) і правопису (орфографії) предложыти системний опис графічних средств, якими ся фіксує прімarna реч, то є звукова подоба языка, чим ся вytváraютъ ёго писемный прояв. Од самого зачатку при кодифікації правил русинського правопису съме ся старали притримовати як сучасных трендів модерної лінгвістики, так і вийходити з овіреных принципів правопису інших славянських языков, главно фонемного (фонологічного) принципу, подля которого кождї фонемі (ци є звуковій реалізації) одповідає окрема графема. І кіль бы ся автономія графічної системи в порівнянні з фонемнов системами віділа десь значна, і так обидві тоти системи все будуть творити цілостну систему, бо то суть, властно, все два варіанты єдной системи.

Віриме, же **Правила русинського правопису** успішно виповнили свою задачу в становленні основних правил русинського правопису в області графічної фіксації устного язикового прояву, хоць насто не были бессспорны ани бесхыбны.

Правила правопису і орфографічний словник съме все од самого зачатку кваліфіковали як єдину з перших спроб знормованя писемного прояву, зато в многих аспектах небесспорну. Было нам ясне, же многи правила і установління будуть потребовать даліше доповніння, зміни, глубже розкритя або і цалком іншый приступ к дакотым явам. Зато съме просили вшытых читателів русинських текстів розлічного характеру, слухателів русинського говореного слова, вшытых тых, што люблять русинське слово, русинський язык, абы нам заганяли свої припоминки, свої уваги ці думки о проблемах языка, свої предложіння і уточнення, которы будуть вядно прияты і максимално об'єктивно посудженые. Пришло їх выше пятьдесят і за вшытки вам барз красно дякусме. І з них видно, же проблематика літературного языка, языковы нормы не суть про нас рівнодушными, не є нам єдно нелем што пишеме, але і як пишеме.

Над проблематікою змін съме ся задумовали десь довго, бо прічин к тому было тых много. Мы од самого зачатку стояли на позиціях, высловленых уж у вступнім слові правил, же многи наши положіння і установління не суть доконалы, же ся мусить поступні вилішовати і доповнити, або к дакотым находити цалком іншый приступ при їх рішінню. Може съме не были цалком пере-

свідчены, ці є уж 10 років десь на то, жебы ся зробили в правилах даяки радикальні зміни. Многи узnanаны языкоznателі нам радили почекати тых 10 років, главно на реакцію молодшого покоління, про которых быв акурат того року закінченый цікл учебників од першой аж по девяту класу основных школ і про першу аж черверту класу середніх школ. А іх погляды съме до уваги брали, бо бы съме хотіли, жебы ся їм наш і їх язык любив.

Даліший проблем реалізації змін виставав і вистає (а мусили съме сі го перед змінами въяснити), ці брати до уваги тзв. **цілорусинський аспект**, інакше повідже-не – ці брати огляд на іншы варіанты русинського языка (підкарпатський і лемківский), або позерати на нашу норму лем з нашого аспекту. Но хто добрі познать наши правила, так знає, же мы там маеме дакілько одказів на тзв. цілорусинський аспект. Кіль го не будеме брати до уваги, разділы між нашыма нормами ся будуть збівшовати. Лемже мы чім дале тым веце пересвідчены, же Русины бы мали мати

• Обалка нового учебника під назвом **Русинський язык в зеркалі нових правил** (ред.: русинського правопису) про основни і середні школы з навчанем русинського языка.

снагу зближувати ся а писемный прояв є к тому найпригоднішый, зато бы ся мали додогнути спочатку хоць лем на єднакій графіці а поступні і на орфографії. Хоць діскусії о єдиній русинській правописній нормі ся зачали іщі в самых зачатках вородного процесу, по резолуції з 1. языкового конгресу перестали, бо вшытка енергія ся концентровала на приправу окремых регіональных норм. Аж по веце як 12 роках tot самый вопрос ся настоленый знова. До жывота го навернули практичны потребы в подобі сполучных русинських проектів, де ся въжадує мати едину правописну норму. Такий проблем ся в посліднім часі рішав у Празі 5. – 6. юла 2005 на коференції під назвом **Русины в новій Европі: Єдина**

Європа – єдине русинське писмо, і на языковім семінарі в Ужгороді 13. – 14. юла 2005.

Были і далши проблемы, які нас стримовали од штойнайскорых змін в правописных нормах, як напр.: **акредитація штудійного програму русинського языка і культуры на Пряшівской универсіті**, без которой бы ціла робота над языком страдала змысел. Без высококваліфікованих одборників, лінгвістів-русиністів робота над языком не є можна і т. д.

Беручі до уваги спомнянуте, языкова комісія при Одділіно русинського языка і культуры Інституту народностных штудій і чуджіх языков Пряшівской универсіті вырішила реалізовати в правилах русинського правопису дакотры зміни, повный список которых найдете в публікації **Русинський язык в зеркалі нових правил про основни і середні школы з навчанем русинського языка** (авторы: Василь Ябур, Анна Плішкова, выдав: Русин і Народны новинки, Пряшів 2005). **Правила суть платны од 1. септембра 2005 про вшытых ужывателів кодифікованого русинського языка на Словенську**.

Теперь собі укажеме на дакотрых конкретных прикладах, што ся в правилах правопису змінило:

1. В области графікі главна зміна настала в тім, же до азбуки (алфавіту) съме доповнили іщі єдну букву – ъ (твердый знак), которая має функцію розділовоого ці розділюющего знаку і служить на сігналізацію йотації тогды, кіль ся префикс (предпонка) кінчить на парну подля твердости/мягкости согласну фонему в позиції перед йотованов буквов, напр.: зъявити ся, зъднати, одъсти, адъютант, конъюнктура, розъярити ся, безъядровый, інъекція і т. д.

До той области можеме заділити і часточну зміні значіння йотованой буквы „ї“, значіння которой ся росширило іщі о єдну функцію. Подля новых правил правопису ся тата графема вжывать тых на сігналізацію мягкости согласных в позиції по парных по твердости/мягкости согласных согласных фонем (т, д, н, л, с, з, р, ц, дз), напр.: дідо, діти, ділти, ліс, літо, німый, сніг, сіно, бісіда, тіло, тінь, дівка, ціловати і т. д. Въясніть ся так часты недорозумління у высловленности многих слов (напр.: дім, стіл, літера, ніж, ніч, ріг, сіль, сігнал, зіпс, ці, цітрон і т. д. – въспловность согласных в позиції перед „ї“ є тверда), і в значіні дакотрых слов тіпу: ніс (носа) – ніс (минулыі час од нести), ліс (на лісованія даякого матеріалу) - ліс, рік (рока) – рік (мин. час од речі) і т. д. Тота функція сігналізації мягкости была однія букви „ї“, которая по парных по твердости/мягкости согласных фонемах сігналізує лем твердость передсточайной согласной, напр.: тіл, дім, ніс, ріс, сіль, ті (тобі), ці і много далых прикладів.

2. Многи зміни настали в області формотворіння, з котрих хочеме спомянуть хоцьлем слідуючі:
- а) творіння імператів часословів із закінченнем основи теперішнього часу на збіг (трупу) согласних флектівнових морфемов **-ий** (місто -и), напр.: верний, бухний, прийдий, вийдий і т. д.;
- б) імператівнових частков 3. особи єдн. і множ. числа буде лем частка **най** (а не най), напр.: най чітати – най читають, най співати – най співають і т. д.;
- в) **най-** буде лем суперлатівним префіксом (префіксом найвищого ступня порівняння), напр.: найліпший, найтонший, найміцніший, найшумніший, найвеце і т. д. ;
- г) часослові тіпу чітати, співати, мішати і т. п. мають в 1. і 2. особі множ. числа рівноцінні двоякі форми в стягнутій і в нестягнутій подобі: чітаме/чітаємо, співаме/співаваємо, чітате/чітаєте, співавте/співаете і т. д.;
- г') часослові тіпу **мати, знати, давати** мають рівноцінні двоякі форми: **маю, маєш, має/мам, маш, мати** і т. д.;
- д) парадігма називників (субстантів) була доповнена о тіп - **условів, язычіс** і др., а парадігма придавників (аддектів) о тіп - **материн, тютчин, сестрин** і т. д.;
- е) часослові на **-овати, -ївati** мають рівноправну двояку форму: **дякую/дякію, організую/організію** і т. д.;
- ж) рівноправними ся стали двоякі форми основних містоназивників (прономін) на означення 3. особи: **він, вна/она, вно/ено, вни/они.**
3. Частично ся змінив правопис ґрафеми „**ё**“ в тім зміслі, же в чудожязичних (перевезятих) словах як на абсолютнім зачатку слова, так і в позиції по гласних місто букви „**ё**“ ся пише спойня **й + о**, напр.: йога, йогурт, йод, йот, йота, йотація, йотований, йон, Йосиф (і Йосиф), Йосафат (і Йосафат), Йолана, Йордан, майор, район, майонеза і т. д. В чудожязичних словах як в середині слова, так і на кінці слова пишемо намісто „**ё**“ в позиції по гласнім „**и**“ спойня **і + о**: міліон, патріот, шпіонаж, Ріо Ґранде, радіо, Токіо і т. д.
4. В нових правописніх нормах суть признати єднако нормативними формами слов:
- а) з алтернацієв звуків **У/В, О/В** тіпу: упасти/впасти, ужывать/вжывать, умерти/вмерти, утечі/втечі; оженити ся/вженити ся, оперти ся/вперти ся, дооколо/довкола і т. д.;
- б) називники, придавники (частично і часослові) із зачаточними (ініціальними) фонемами **О, У і з** з протетичним (представним) **В**, напр.: облак/воблак, осінь/восінь, отава/вотава, огласки/вогласки, острый/вострый, отник/вогник, ухо/вухо, узкий/вузкий і т. д.;
- в) називники, часослові (і інші частини речі), в котрих ся по старій носовій фонемі заховала двояка висловлюваність: память/памніть, мясо/мнясо, вым'я/вымінъ, мячата/мнявчили і т. д.;
- г) девербатіви з елентетичним (вставним) **Л** і без нього, напр.: виступління/виступіння, представління/представіння, ословління/ословіння і т. д.
5. Многи зміни настали в правописі єднотливих слов, напр.: (кедъ) → кідъ, кідъже, (кебы) → кібы, кобы, (нич, ничего) → ніч, нічного, (нігда) → нігда, (видіти) → відіти, ненавідіти, (меджі) → міджі, (ничіти) → нічіти, нішти, (витати) → вітати, (висіти) → вісіти, (Христос) → Христос, (личко) → лічко, ліце, (штири) → штири, (причина) → прічина, (Кирил) → Кіріл, кіріліца, (діректор) → директор, (Рім) → Рим, (Африка) → Африка, (Аргентіна) → Аргентина, (родичи) → родічі, (письмо) → писмо, місто/місце (рівноправна двояка подоба).
- Як з уведженого видно, доведна вшyткx змін было зроблено коло 30, що є достільно великий засяг до дотеперішніх правил. Ту треба признати, же съме мали приготовлених веце алтернатів, як напр. зміну правопису інфінітиву, дакотрьх суфіксів, флексій, зміну закінчнін основ дакотрьх тіпів слов і т. д. Але наконець, виходячи з ти спомянутых на зачатку прічин, съме ся прихильни к предложенні алтернатів віроучі, же поможе виліпшити дотеперішні правила а єдночасно дакус нашы нормы приближать іншым варіантам русинського языка. Надїєме ся, же теперішні нормы будуть прийняті з таким порозумліннem і приязнёв, як і перше видання наших правил. Доперед Вам, вшyткx ужывателям нових правил правопису за тио дякуємо і тішими ся на Ваши далши припоминки і рекомендациі змін, замірных на виліпшованя наших сполучних правил правопису.

ПГДР. Анна Плішкова

Материнський язык Русинів в освітнім системі СР по році 1989

(Выступління на конференції к 110. юбілею основання Грекокатолицької руської учительської семінарії і 80-роччу купління Руського дому, Пряшів, 1.10.2005)

Історія європських народів документує, же вирішальним атрибутом при виникненні і формуванню і далішім існуванню багатьох народів є язык. Язык є нелем інструментом многоаспектного дозору і думання, але через нього ся заховують і традують духовні способності і витвори минулых генерацій. Через язык ся в минулості і в сучасності рішали і рішать багати проблеми народного, культурного і політичного життя. Зато є логічний інтерес кождої народної як і меншинових комуніт забезпечіти якнайшорше вживання і функціонання свого материнського языка.

З лінгвістичного погляду вшyткx языки, вживані од народжнія конкретнові групові людей, мають єднаку цінність. Вшyткx суть логічним, когнітивним комплексом, способним виразити хоцькы думки і концепції, правда лем тогды, кідъ ся достаточно робить над култівованем і творіннem нових – главно лексічных – языкових інштументів. Уведжена конштатація цалком логічно ся односити і на материнський язык Русинів, котрий главно по 1989 році, вдяка зміненій сполученьско-політичній ситуації в Европі, зазнає визначній розвою а по кодіфікації (1995) находит свою реалізацію в розлічних сферах культурно-сполученьського життя даної народності: школській, медіалній, конфесіональній, літературній, умелецькій. Тот момент позитівно позначів і уровень народної свідомості Русинів, што практично документували декларувавши русинську народність і материнський язык при послиднім списованю людей в СР у 2001 році.

Слідуючі ефективності впливу материнського языка русинського на уровень народної свідомості Русинів

через окремы сферы ёго фунгованя, становили съме, же найвпливнішими суть сферы конфесіонална і школьска. Выслідки списованя людей документують, же в селах, де діє священик решпектуючий народностный характер вірників Русинів, і де в школі ся учить материнський язык русинський, там жительство ся у бівшій мірі навертать ку своїй традіційній народності і языку. Зато з погляду народной перспективы Русинів є важне, жебы якраз тым сферам давала омного бівшу увагу як сама комуніт, так і штат, а в припаді конфесіональной сферы і обидві церкви выходного обряду – грекокатолицька і православна, ку которым ся Русини переважно голосяте. Проблематіков фунгованя русинського языка в школьскій сфері по 1989 році ся будеме занимати в слідуючіх рядках.

Русинський язык є заведжений до освітного систemu в СР од школьского року 1997/98. Ёго уведжнія до практики выходило з Концепції школовання дітей обчанів Словенської республіки русинської народности, яка акцептовала основны принципы алтернатівной освіты і сполученьську похадаву на освіту в материнськім языку.

Уведжнія русинського языка до школьского систemu подля Концепції ся мало зачати од материнських школ (МШ) з виховным языком русинським, котры мали вznikati на основі жадостей родічів. Наперек тому, же предположіня к тому были і суть, затоже в многих селах з перевагов по русинськы бісідуючого жительства ся як виховный язык паралельно з словенським вживати тыж русинський, офиціално в СР доднесь не екзістує ани єдна МШ з вихов-

СЛОВЕНЬСКІ

3

ним языком русиньским. За неповнією приєднаної Концепції можуть так родичі, як і компетентні інштітуції, які даному проблему не приєднують достаточну увагу і не поважають за важне тот крок реалізувати. Внаслідку того діти родичів СР русиньской народності ся в сучасності виховують, так як і до року 1989, в матерських школах з офіційним виховним языком словенським або докінця українським, хоча в общім ся знає, же тот практично функціонував і перед роком 1989 максимално в єдиній МШ – в Пряшеві. Думаме собі, же є то проблем, которым бы ся мали занимати і зряджователі школок, т. е. Сільські уряды, главно в селах з перевагов по русиньски бісідуючого жительства. Даный став очівідно корешондує і з неприязнов сітуацієв при вихові педагогічных працівників про МШ в регіонах з домінантів по русиньски бісідуючого жительства. Наперек тому, же Концепція в своїх перспективних замірах раховала з їх пріправов в рамках дакотрой середній педагогічной школы в Пряшівському краю, але ани в тім пункті ся єй цілі наповнити заты не подарило.

Прецізіш ся споминана Концепція реалізовала в сфері основних школ. Становлівала – на базі інтересу родичів – в ОШ створити класи, респ. групи з навчанем русиньского языка, де бы ся вшытки предметы, окрем материиньского языка, учили в языку словенським в згоді з пропоноваными учебными планами.

Перед тым, як виховання русиньского языка было уведжене до школьского сістему, в СР ся реалізовали дві сондовання інтересу родичів. Перше в 1994 році было заміряне на становліні інтересу о виховання в 2. класі ОШ. Реалізовано ся посередництвом представителів Русиньской оброды і сї членськой базы. В тім часі інтерес о виховання русиньского языка мало 251 школярів. Друге, детальніше сондовання проходило зачатком 1996 року посередництвом Школьських справ выходного Словенська в регіонах, де подля списования людей з 1991 року была найбівша концентрація русиньского жительства – в окресах Бардієв, Гуменне, Свідник, Пряшів, Стара Любовня, Вранов над Топлєв. Сондовання было розділене на дві часті:

а) на становліні інтересу родичів при записі дітей до 1. класи ОШ, при котрім родичі были інформованы о можности заведжіні русиньского языка до ОШ,

б) на становліні інтересу родичів уж школоповинных дітей од 2. по 8. класу ОШ.

Выслідкы сондовання указали, же в 47 селах і містах в 57 ОШ мало інтерес о виховання русиньского языка 582 школярів, з чого выплинула потреба тісной сполупрацы Міністерства школства СР зо Школьськима справами приглядану реальних можностей заведжіні русиньского языка до ОШ. 12. юна 1996 в Бардієві была робоча стріча заміряна на рішіні організочно-педагогічных проблемів заведжіні предмету русиньский языки і література до ОШ. Выходивши з нерівномірного інтересу в селах і в ОШ, были прияты слідуючі критерії:

а) завести предмет русиньский языки і література лем на I. ступінь ОШ, бо про tot были выданы і пріправлены на Школьських справах учебники,

б) створити класу в рамках єдного річника або інтегровану групу з річників I. ступня в мінімальній кількости 6 школярів,

в) кінцем августа або зачатком септембра (1996) зорганізовать одборно-методичний семінар про учителів, которые мають інтерес учіти предмет русиньский языки і література.

На основі приєднаних критерій і висше споминаних сондовань і по схвалюю основных школьских документів русиньский языки ся міг зачати учіти в 12 ОШ. Але практичне рішінія проблему в реальності не было аж таке успішне як сігналізовало сондовання, бо русиньский языки у школьском році 1997/98 ся зачав учіти наконець лем в 4 ОШ в Міджілабірцах і в Свіднику, што прямо корешондовало з впливом культурно-освітній роботы Русиньской оброды в тых регіонах, яка ту мала визначну членську базу. Ангажованості сї окремых членів ся наконець стала вирішальні як при визнанії далішых основных школ і гімназії з навчанем русиньского языка, так і високошкольської інштітуції (1999) Інштітуту на-

родностных штудій і чуджих языков на Пряшівской універзітеті (ПУ) з Одділінем русиньского языка і культуры.

В сучасности ся предмет русиньский языки і культура як неповинний учіти в 9 основных школах і в гімназії в Міджілабірцах, як повинний в 1 ОШ (Шарській Щавник), а як проглублена (респ. росшырююча) форма штудія – на ПУ. Найчастішім проблемом, який навчання од самого зачатку спроваджать, є недостаток кваліфікованих педагогів, бо аж од школьского році 2003/2004 до практики приходять перши абсолвенты ПУ кваліфікованы і про даный предмет. Споминана некваліфікованость ся доднесь рішить організованем курсів русиньского языка про учителів ОШ і СШ почас літніх вакацій раз за два роки.

Шлеціфіков дотеперішнє навчання русиньского языка в 1. – 4. класах є то, же переважно як неповинний предмет ся зачинать учіти аж в 2. класі. Місто азбуковой алфабетізації, школярі у 1. класі практикую основны формы комунікатівных способностей (бісідования, порозумління, читані і писані) на базі словенськофонного „шлабікаря“ і латинікі, што значіть, же материиньский языки з когнітивного і психологічного аспекту у свідомості тых школярів має лем другорядну позіцію. Тоту позіцію підсилює тыж факт, же материиньский языки ся – з єдиним выніктом – учіть лем як неповинний предмет, зато на ніго не ходяте ани вшытки учні той самой класы. Такий є высідок рішінія родичів школярів.

Выучование русиньского языка на I. ступню в актуальных учебных планах про ОШ є расположено до трёх варианта:

- перший говорить о выучование неповинного предмета,
- другий рахуе з двойгодиновов дотаціев тыжденно,
- третій в первых двух річниках рахуе з двойгодиновов а в 3. – 4. річниках з тройгодиновов дотаціев тыжденно.

Подобно про 5. – 9. річники мож выужывать вшытки три варианты, лемже в практиці фунгіє лем першый з них. Тото саме слідуєме тыж в планах гімназіалных.

В припаді універзітного штудія проглублена форма штудія даный предмет класіфікує до категорії повинно во-лительных, што значіть, же по ёго выбірі штудентами ся про них стає повинним і творить інтер'єрну часть штатных заключных екзаменів; штуденты мають тыж право зволити собі з даного предмету тему діпломової роботы.

На основі повідженого можеме конштатовать, же русиньский материиньский языки в порівнанію з далішими сполоченьсконаучными предметами в школьской практиці в сучасности має лем періферну позіцію, што логічно выкликує вопросы о ёго перспективі. В інтересе ёго захованя, подля нас, є важне, жебы ся в першім ряді в практиці змінив приступ к німу і жебы з неповинного предмета ся перетрансформовав до категорії навчання материиньского языка як повинного в регіонах з над 20-процентнов русиньсков комунітів. Але тот ціль ся дастъ досягнути лем путев сістematичной культурно-освітній роботы мідкі родичами школярів, бо, выходивши з Концепції, така трансформація може настать лем з їх згодов.

(Закінчіні в далішім чіслі.)

• Єдна з найліпших учительок предмету русиньский языки і культура – Мір. Івета Мелнічакова, которая tot предмет учіть на Основній школі на ул. Коменського в Міджілабірцах од 1997 року.

Фотка: А. З.

Русини і Українці на Словенську і меншина політика в роках трансформації (2)

(З виступління на конференції в Старій Лесній 15. юна 2005)

Українська культура була предці релативно в ліпшім ставі, а то дякуючи о щось висшим дотаціям і веєю адвюстованості преси і підпорукою іншістюції. Наперек тому, тогдышній председа СРУСР П. Богдан виголосив, же кіда ся ситуація в тім огляді не зліпшить, оберне ся українська репрезентація на загранічі.

За даного ставу ся в рамках русинської і української меншини реалізовали ай проби етаблювати ся на політичній сцені. В януарі 1995 виникла *Ліддуклянська демократична громада* (ПДГ), в програмі котрой было заставати ся за інтересы життя світу северо-західного Словенська української орєнтації. В януарі 1996 в Братіславі виникло *Здружіння інтелігенції Русинів Словенська*, яке ся вийділило з *Русинської оброди* і дале сполучувало з нів. Зародком русинської політичної партії мала быти *Charta Ruthenorum 2000*, котра виникла в марці 1996. Русинська політична партія наконець не виникла а ПДГ, котра ся в 2003 перетрансформувала на *Регіональну політичну громаду Выход*, має скоріше лем формальний характер.

В тім часі ся винестили спори між репрезентаціями Русинів і Українців на Словенську. СРУСР, так як Чемадок, *Културний союз Булгарів і Чеського сполок на Словенську* в юні 1996 висловили неволю з народностнов політіков влади і з способом фінансування меншинових культур. Русинська репрезентація протестувала протів заведкін терміну „Русини-Українці“ з тим, же такої етнічної міноріті ніт. Крізівала та ж то, же українська народностна культура діставала систематично висхи дотації як русинська, хоць Русинів є подля списовання людей веце. Наприклад в роках 1995 – 2001 Русини дістали о 9, 7 міл. Ск веце як Українці, хоць їх число було іші раз таке. При річних дотаціях tot розділ є 1, 4 міл. Ск.

Уж кінцем 1994 року, а іші веце в далішім періоді між винесено урядниками владних іншістюцій, яки одповідали за реалізацію меншинової політики, була пропагована ідея, же, главно з практичних прічин бу мали русинські і українські організації при просаджуванню своїх пожадавок поступувати єдноті. В юлі 1996 року підпредседа коаліційной влади Й. Калман з тым цілом зорганізував стрічу представителів обидвох боків. Хоць дефінітівно ся не договорили, були приятий компроміс. *Русинська оброва* і СРУСР устами своїх представителів висловили желання, аби Русини і Українці на Словенську ся взаємно на атаковали, а в інтересі реалізації культурных цілів поступували єднотно.

Зато же дакотри посередниці недостаточно знали проблематику, владни представителі даколи поуживали неточны формулюації, што виникало недорозуміння. Такым способом од них виншла формулюація, же ту іде о єдину меншину з двома языковыми варіантами, што виникало, главно з боку Русинів, велику неволю. Подраждане винесено винесено тогдышніго ведучого представителя русинської меншини на Словенську, председы Світового конгресу Русинів, Василя Турка, же влада „трапно імпровізує“, до певної міри одповідало правді.

Барз важко приступали тогдышні школські органи к вопросу винесено русинського языка в школах, в которых сі то родіч же-ляли. Хоць ся робив моніторінг, були приріхтованы учебники і добровольници з рядів учительів, школські уряды інштуровали директорів основных школ нескоро. Винесено винесено неповинного предмету русинський язык і культура ся так зачало аж в 1997 році, а то в 4 школах в окресі Міджалібірці і Свідник. Звышыты їх число ся не подарило виразным способом. Знижує ся ай число школ з українським языком винесено, затоже не є інтерес родічів.

Народностна політика влады ГЗДС, СНС і *Здружіння робітників Словенська* ся не змінила ани по вольбах в 1998 році, кіда ОСН винесено в *Рік людських прав*. Наопак влада прокламовала „охрану словенських інтересів“ і продовжувала в зачатім тренді, котрый ся проявив наповно в пропозіції закона о комуналных вольбах. Тоту пропозіцію Уставний суд нескорше означив за протівставну. Окate протіменшинове замірня закону докінца виникало інтервенцію високого комісара ОБСЕ про народностни меншини Макса ван дер Стула. Хоць од 1. фебруара 1998 року набыв учінок *Рамковий договор Рады Европы о охрані народностных меншин*, але влада уж передтим прията законы і кроки, котрими окліщувала права меншин, не ревідовала.

Выразна зміна одношіння влады к меншинам настала по вольбах в 1998 році, кіда ся частів шырокої коаліції стала і *Партія мадярської коаліції*. Перша Дзуріндова влада в роках 1998 – 2002 ся снажила направити деформації з минулости. В першім

ряді ся зробила реконструкція *Рады влады про народностны меншины і етнічны групи*. Принесла змініння впливу представителів меншин на укор владных урядників і репрезентантів *Матіці словенської*. Правны рамки поставлія народностей зліпшыло приятя *Закона о вживанні языковых народностных меншин* ч. 184/1999 36. з. в 1999 році і *Европской хартии регіональных або меншиновых языков* у 2001 році.

Од 1999 року ся підняли дотації культуры меншин о 30 %, а в одношінію к Русинам докінца о 100 %. Русинські і українські організації так дістали приближно по 5 % з цілої сумы пінзей на тот ціль, котрый быв наконець скорочений із 50 міл. на 46 міл. Ск. Вышка фінансчной підпоры ся поступно стабілізовала і веце одповідала условіям і потребам меншин.

Влада М. Дзурінды єднозначно мала мандат направити кривди, што були зроблены меншинам, котры запрічинили популістичны маніры Мечіарової влады, але не нашла достъ одвагы перекрохти тінь, котрый на меншинову політику метав народный аспект штатности Словенської республікі. Хоць мала певный політичний потенціал, не одважыла ся росшырити простор на актівіty етнічных меншин, а так реално посилнити їх лояльность. Тыкало ся то русинської і української меншины.

Змініння позиції меншин на Словенську по вольбах 1998 винесено природне підвищення активности русинських і українських організацій, котры хотіли в новых условиях поспилнити, респ. росшырить свої позиції. Тото принесло ай вексы розорпі між русинськими і русинськими меншинами, главно перед списованем людей. Цензус в 1991 році указав, же в демократії настало роздіління народности, а то так, же вексина ся приголосила к русинській народности. Хоць ся чекало, же евентуально дале підвищення кількости Русинів піде переважно на укор Словаків, потенціалне зменшіння кількости Українців бы туто часть життя могло важко позначіти.

З того тітулу, наперек амбівалентним винесено, было ясне, же ініціатива винесено руху *За утримання єдносты народа* винесено од представителів української меншины. Вів єй ку тому і факт, же ай totы представителі меншины, котры ся в 1991 році ідентіфіковали як Українці, бы могли під впливом новой ситуації, активітет русинських організацій ці родинной і сполоченськой среды свою первістну позицію переоцінити. В тім змыслі просаджували пожадавку, абы в листах списовання были Русини і Українці уведены жены доведна як єдна народность.

Представителі русинської меншины таку ініціатіву одшмарили як пробу захраниваети українську меншину з помочов Русинів і зорганізовали резолутну протікампань, котру вело *Здружіння інтелігенції Русинів Словенська*, *Русинська оброва* і іншы русинські активітеты, а то ай з помочов споза граніць. Підкрослівали, же русинсько-українська меншина неекзисте а в тім змыслі надале ся дожадовали самостатного высыланя про Русинів в Словенським розгласі. Ініціативу української репрезентації наконець одшмарли і влада СР з тым, же народностна принадлежность є слободна воля чоловіка.

Пятый, дотеперь послідній період реалізації меншинової політики, ся зачав менованем другой Дзуріндовой влады в 2002 році. В одношінію к меншинам не тайла свої амбіції росшырити і зліпшыти правны рамки їх поставлія в сполочности.

В програмовім винесено ся влада завязала к практичній реалізації *Европской хартии регіональных або меншиновых языков* і к приятя окремых законів о охрані етнічных міноріт і о фінансчной культуре народностных меншин. Конкретнов задачов в тій области было забезпечіння освіти дітей в русинським і ромським языку. В 2002 році влада фактично сповнила лем єдину скорішую обіцянку: зачало ся самостатне высыланя Словенського розгласу про русинську меншину.

Неспокійность представителів русинського руху виникало запізніння приятя владного наряджіння, котре актуалізує супис сел з веце як з 20-процентны поділом меншиного життя подля списовання людей. В них ся може подля закона поуживати меншиновый языку на урядах. Русини такый поділ здобыли в далішых 23 селах, а іх число ся в порівнані з 1991 роком росшырило із 68 на 91 сел. Покы ішло о Українців, так число таких сел ся знижыло з 18 на 6, т. е., о 12 сел.

В рамках легіслативів быв в маю 2004 року схваленый закон ч. 365/2004 36. з. о єднакім заходходжіні в дакотрех областях і о охрані перед діскрімінінації і о зміні і доповнію дакотрех

законів (тзв. антідіскриміначний закон), котрий закаузє зневигодніння жителів ай на основі расового, народностного чи етнічного поводу. Новелізацію языкового закону з 1995 року парламент не схвалив, а веце припоминок мала влада ай к пропозіції закона о фінансованню культури народностних меншин. Установила мінімальну границю штатної дотації на 0, 15 % прийму штатного розпочту, але підля погляду експертів, не гарантую об'єктивність вирішовання і незалежність фінансовання од штатної моці.

В общим мож констатувати, же влада прогромове виголошня на тім полю дотепер не сповнила. Страта парламентної веќини є в тім плані лем другоряднов прічинов. Даяки крохи к росшыріні і зліпшіно легістлатівных рамок меншинової політики владна адміністратіва зробила, але діскусія о пропозіціях ся все одкладовала а іх фактічный обсяг быв перед громадов застасні. Освіта в русинськім і ромськім языку, наперек дословному завязано ся влады, тыж не была заведжена.

Обидві меншины ся в несугласі і в отвореных протестах договорили в двох припадах. Першым была гіперблізована кавза коло перемістнія редакції Народностно-етнічного высылання Словенського розгласу з Пряшова до Кошиць в 2003 році. Другим проблемом є неперестанна критіка верхності Грекокатолицької і православной церькви за, подля них, словакізацию вірників, котрої посуджіння ці рішіння не є в компетенції штатных урядів.

Кількі хочеме об'єктивно оцінити народностну політику Словенської республікы односно Русинів і Українців за послідніх 15 років, треба увести ай ей позітіва і негаціва, котры характерізують кожду сполученську роботу. Якбач, найвеце евидентным є факт, же рішіння вопросів обидвох меншин досправды не належало к пріорітам владной політики, а зато не мало адекватный концепт ани вексу інтензіту. В основі одповідало уровни оператівной роботы і тиску, котрый обидві меншины, шкода, же з опачными векторами, доказали розвинуту.

Треба але признати, же вшытки словенськы влады, і хоць з розлічнов охотов і транспарентностів, акцептовали екзістенцію і права Русинів на Словенську. Єднаку позіцію мали ай органы в Мадярську і Польську, але не є то в середній і выходній Европі

самособов. Владны місця декларують право обchanів голосити ся к русинській народности наперек діпломатічній сназі Україны, котра одшмарює русинську народность. З друго боку, признавали права ай той части меншины, котра ся голосить к Українцям, а то із вшыткима з того выходячима наслідками.

Треба оцінити, же штатны органы, але ани політічны партії і рухы ся не мішають до русинсько-українського ідейного і політічного конфлікту, а при рішіннях ся снажать решпектовати обидві платформы в єднакім мірі.

Правда, меншиновий політіц словенськых влад мож з погляду Русинів і Українців много доганяти. Часто ся преферує мадярска і ромска меншина, а меріторне рішіння проблемів споминаних народностей ся одкладать. Неспокійность є з придліваним дотації на народностну культуру і з приступом к рішінью проблему вучування русинського языка, але ай меншинового школства в цілім. На місцю є тыж критіка штатных інштітуцій за преферовання економічній і адміністратівной выгодности перед традіціями рішіння проблемів, але і за якусь легковажность при оцінёваню і одсузваню проблемів.

Прогноза розвитку русинськай і українськай меншины на Словенську є в сучасных условіях неясна, зато же ей взорка обсягує много незалежно перемінных величин. Єй оптімістичный варіант, якбач, залежить од того, ці і як скоро ся в нашій сполочности, а т. е. і в народностній політіці, будуть поузвывать уж висушеные принципы, котры принесли много доброго в країнах западной Европы: просперіта, толеранція і право.

Основным условієм ся днесъ указає якраз господарський розвиток, котрый бы скінчів час рештіркной політікы, хоце фінанси на підпору культуры етнічных меншин нігда не буде достъ. Свою роль може зограти ай европска інтеграція. Підсвідомость европанства заложене не на негації, але на певній сумарізації народных ідентіт, може зменьшити, а може ай позбавити напляти деформуюче міждієтнічные односини в общім, а позіцію Русинів і Українців окреме. Але найосновніше є то, абы до меншиновых проблем штонайменше засягала політика, а жебы ся стали, покы мож, лем доменов права.

ПгДр. Марія МАЛЬЦОВСКА

Вызnamны діятелі і меценашы Русинів в русинських культурно-освітніх обществах в Руськім домі в Пряшові в міджвойновім часі

(Выступління на конференції к 110. юбілею основання Грекокатолицької руськай учительськой семінарії і 80-рочу купління Руського дому, Пряшів, 1.10.2005)

Яка то історія поучна! З ней мож черпяти мудрость свого народа, але і поучи ся на хыбах інших. Кількі ся днеська задумує над вызnamными представителями русинської культуры в міджвойновім часі, стояме в обидві перед іх енциклопедічными знаннями. Довольте ся нам холем счасті дотулити їх творчого постаменту, спомянуть сі на них і подяковати їм посмертно за їх бессмертны діла.

Хто ся холем дакус інтересує культурой Русинів у міджвойновім часі, дастъ нам за правду, же зделака то не быв легкый час про наших людей, кількі было треба твердо обстоївти культуру, традіції, язык свого народа. Властно, когді тот час быв про нашу родину приятный? Ай кількі по роспаді Ракусько-Угорська вznикать Чеськословенсько, і славянськы народы, мідкі нима Словакії і Русини собі выдыхли од мадярского утиску. Обидва totы народа в минулости боївали за свої народностны права, але в новых условиях місто мадярских школ на русинських селах отворяютя ся словенськы школы. Зато наши предки, веќинові інтелігенція, Грекокатолицьке духовенство ся пустило до боя за обгаёбу националных прав своего народа. Ці не найвыразніше за totы діла ся засаджує політічный оған Русинів *Руська народна партія*, яку з центром в Пряшові очелює адвокат Антоній Бескід. Єй ідея в в культурній області підпорили такы особности, як: Віктор Берецький, Владімір Туркін, Михал Попович, сенатор Юрій Лажко, Петро іван Жыдовськы, Федор Дуфанець, Михал

Вацлавский і іншы. З рядів духовенства ся презентовали такы особности, як: Николай Бескід, Еміл Невицький, Осиф Войтовіч, Теодор Богданы, Теодор Ройковіч. Як зазначае у своїх *Слопниках* священник Теодор Ройковіч: „На тому роботу потребны были пінзяї, было треба ходити мідкі народ, піднимати націоналне самоусвідомлення, а то зато, бо ся знеужывало списование людз..., жебы было менше Русинів, было треба забранити денационалізації! Передтym з боку Мадярів, а теперъ была снага пословенчіти наших простых Русинів в карпатських горах“.

Як выпливать з повідженого, настала нова ситуація про Русинів, они сі были свідомы того, же што сі не выбоюють, то не будуть мати. Представителі русинського народа порозуміли, же треба зложыти і культурны общества, котры бы помогали хранити інтересы Русинів. Так в маю 1923 вznикать *Руський клуб*, установуюча громада якого была в просторах Грекокатолицького епіскопства з поволінём тогдышнёго епіскопа Діоніза Нярадія. Были прияты і першы *Становы*, котре схвалило Міністерство внутрішніх діл Чеськословенської республікы в Празі, під чіслом 15.188/928/5. (Архів Міністерства загранічных діл ЧСР-РПА, Прага, ч. 176/327/1927. Взін клубу спроваджали велики тяжкости. Ёго членове ся не мали де стрічати, не могли організовати сістematичну культурно-освітніу роботу мідкі Русинамі. Клуб не мав сполоченську салу, де бы ся могли ёго членове зыйти. Наконець тогдышні членове клубу

зачали рішати ситуацію так, же ся обернули на Грекокатолицьких священників, учителів у церковных школах і на жменьку інтелігенції Пряшівской епархії, жебы ся зложыти на купно властного дома. Як прекрасна ідея! На першій погляд фантастична, але нене-реална. Ку тым найініціатівнейшим, котры ся заслужили о ей реалізацію, належить Іван Кізак, учитель Грекокатолицької учительськой семінарії в Пряшові, Теодор Ройковіч, тогдышні парох в Лютині, і іншы. Вдяка куплінню будовы на тогдышній Масаріковій уліці ч. 62 од грофа Дежефія, могла ся наповно розвинуты благодарна і достойна культурно-освітна робота в *Руськім клубі* і в *Обществі Александра Духновіча*, што было заложене в 1924 році. Робота просперовала, главновдяка діяльству секцій, бібліотек, філіалок общества, што робили по русинських селах на выходній Словенську.

О людёх, о котрых ту буде бісіда, може суть уж не раз читали в розлічных добовых новинках і часописах, календарях, а може суть мідкі нами і такы, котры не мали можность іші спознати тых вызnamных діятелів і меценашів русинського діла в міджвойновім часі. Не зато, жебы не хотіли, але минулый режім нег'овав дану проблематіку, зато ани в школах не мала свое місто. Часы ся давно змінили, таюже мож направити, што ся дастъ. В послідніх 15-ёх роках, главно з пера Мір. Гавріїла Бескіда, ці ПгДр. Михала Поповича ся мож было дізнати о нашій минулости, о забытых сторінках культурно-національногого жывота, о особностях,

котри властним рукописом ся підписали під розвинутем культурно-освітній роботи як в містах, так в бідних, затуманених русинських селах выходного Словенська, які ся все находили на периферії інтересу властивущих. Нараз ся там зачали за кладати філіалки *Общества Александра Духновича*, бібліотеки, зачав ся у школах учіти русинський язык. Світло приходило з Пряшова, конкретно з *Руського народного дому*, при котрім успішно діяв *Руський клуб* і *Общество Александра Духновича*, які ся старали о економічні і культурні діла Русинів. Уж было де ся сходити, уж була стріха над головов. А то было основне. Як добре, же нашы попередници зачали ставляти свою роботу на міцні фундаменті, а тов, без спору, була будова *Руського народного дому* і традиції Русинів. Обидва тоти компоненти не могли бы витріснути до успішної подоби, кіби не приложили руки к ділу конкретни люде. Люде із своєв бесхыбнов моралков, яснов національнов оръєнтаціёв, а в непосліднім ряді христіане, про якых честь, доброта, характер, но предовшытым віра в Бога є на першім місті. Про такы знаки характеру жертвовала піння і свої творчі силы на благо свого народу.

Менеша... Котра доба бы їх не знала? В такій або сякій подобі. Все были і будуть, поки культура буде на хвості інтересу штату. Незалежно од доби, в котрій ся находить. В споминані міджівновим часі якраз коло *Руського клубу*, *Общество Александра Духновича*, а пак коло *Руського народного дому* ся груповали особности, які выразнов міров позначили історію русинської освіти і культури. Ку таким насто належати *Іван Кізак*, *Теодор Ройковіч*, *Сімеон Смандрай*, *Алексей Ільковіч*, *Теодор Дуфанець*, *Штефан Гайдіч*, *Іван Гендер*, *Алексей Фариніч*, *Осиф Збіглай* і іншы. Выштыкі тоты панове, люде з великим „Л“ не сановали свої силы, а нераз і гроши, жебы помогли Русинам культурніше жыти.

Наша тема никак раз не претендує на вычерьпаность. Є намного шырша, а чекать на свое подробне спрацована. З того місця тяжко розваджати детально о кождім споминанім представителю нашої культуры. Доволиме сі лем коротко, в основных чертах увести факторы, котри детерміновали жывот того-котрого русинського добродителя.

Іван Кізак, перший председа *Руського клубу* аж до своїй смерти в 1929 році быв председом ай руського культурно-освітніго *Общества А. Духновича*. Всесторона особность. Народив ся в 1856 р. в Пакостові, окр. Стропків. По скінчно духовной семінарії в Ужгороді, быв священиком у Буківці. Знамый быв як дірігент катедрального хору в Пряшові, быв учителем руській учительской семінарії. Ангажовав ся як автор русинських учебників, молитвеників. Выдав *Букварь для народных школ єпархії Пряшевской, Читанку*, быв зоставителем коло 20 календарів. Писав стишкы, повіданя сатирічного характеру, напрклад: *Русин з розкошю, Волча правда, Щастливое порося і іншы*. Тримав ся народной русинськой платформы.

Выділять ся своёв духовнов роботов великий добродитель і покровитель Русинів *Теодор Ройковіч*. Народив ся в селі Шома в 1877 році. Быв выховлена в русинській дусі, і хоць ёго маті бывла Німка. По скінчно теологічных штудій в Пряшові і Будапешті наступив за священика до Дячова, а пак до Лютини, де пережыв 25 років.

Отець Ройковіч ся проявив як великий організатор. Як председа *Руської на-*

родной рады, яким ся став по Антоніїви Бескідови, бо тот одышов за губернатора Підкарпатської Руси, навщівив коло 50 русинських сел, де ся інтересовав соціальні і культурнов ситуаціёв наших людей, а подля можности многим поміг. Якраз він ся заслужив о купління *Руського дому* в Пряшові. *Русское слово*, ч. 4 з 1925 року пише: „*Крылошанинови Др. Іванові Кізакові і священикові Теодорові Ройковічові в Люціні ся подарило купити од грофа Е. Дежефія дім з назов „Русский народный дом“. Покупка дому стояла 280 000 Кчс.*“ В споминаных новинках отець Ройковіч ся обертає на Русинів в ЧСР і на Підкарпатію, а тыж на Русинів в Америці, жебы підтримали своїма фінанчыніма жертвами tot будучій центр культурно-національног діяльтства Русинів у пряшівском регіоні. Як русинський патріот сам фінансно підпоров купління *Руського дому*, будовану памятника А. Духновіча в Пряшові, офорівав і на *Грекокатолицьку руську гімназію* в Пряшові. Як ся уваджать в документах, по знамі *Пряшівським соборі* быв інтернованый до Подолинця, Глоговця індє. Умер у Пряшові, де є похованый.

Інтереснов поставов того часу є **Сімеон Смандрай**, священик, великий добро-

Смандрай быв честным дожivotным председом.

Активно робив в *Руськім клубі* і в *Обществі А. Духновіча* при *Руськім дому* в Пряшові. **Штефан Гайдіч** -- педагог, церковный і сполоченьський діятель між Русинами. Народив ся в селі Цігелка, Бардієвского окресу. Быв учителем *Грекокатолицької лівц'ячительської препарандії* в Пряшові, де учів ай руський язык. Вів кружок А. Духновіча, який активізовав молоды літературны силы. Окрем своїй педагогічній роботы заслужив ся о заложіні общество *Пчолка*, редактором *Русское слово*, календарь *Наше отечество*, писав много статей о будителеві А. Духновічові. Він выдав книжку *Ты еси Петр* і ряд учебників про церковны школы. В акції „П“ быв пронаслідований. Умер в 1968 р. Ёго порох ся покойти на пряшівском цінтеро.

В плєяді вызначных представителів русинської культуры в міджівновим часі не мож не спомянуть такы мена, як **Іван Гендер-Суходольський** – педагог і культурно-освітній діятель. Народив ся в 1879 році в Абові, в Ракуско-Угорську. По роспаді монархії іде учіти до русинського села Чабини в Чеськословенську. Учів на *Грекокатолицькій руській препарандії* в Пряшові повных 25 років. В 30-х роках ся став председом *Союзу руських учителів*, який заграв вызnamну роль в бою за руськы школы. Іван Гендер быв сполуавтором меморанда в ділі закладованих руських школ в русинських селах. Внаслідку новой політікі зачав ся учіти руський язык місто словенського наперд в Чірчу (1935) а пак в 63 русинських селах. Занедово в Міджілабірцях била отворена *Руська міцаньска школа*, а в шк. р. 1936/1937 і *Грекокатолицька руська реална гімназія* в Пряшові. Іван Гендер активно робив в обществах при *Руськім дому*, ведно з Іваном Жыдовским отваряли читальні по наших селах. Він є автором історічной повісті *Петро Грибуняк*. Як свідчать жыючі памятници, іщи у 80-х роках мож было найти гроб Івана Гендера в Пряшові, але кіль не быв то зплатити за ёго місце спочінку, так до ёго гробу і до гробу ёго жены бывы похованы іншы люде. Што ся стало з остатками! Не знати.

Одісю своего жывота пережыв ай **Алексей Фариніч**. Народив ся в Бехерові, Бардієвского окресу. Скінчів руську гімназію в Мукачові і виштудовав руський язык на Карабові універзіті в Празі, де редактором *Молода Русь*. В часі перебывання на Підкарпатії выдав книжно повіданя *Оцилева ружа* і збірку стишків *Снолик*. По окупациі Підкарпатія Мадярами Фариніч переходить жыти до Пряшова і стає ся в роках 1945 аж 1953 діректором руської гімназії. В часі культи особы быв арештованый і неправом обвинений, з чого ся не міг спамнятати до кінца свого жывота. Умер в 1991 році в Пряшові, де є похованый.

Высланка, Шома, Цігелка, Бехерів, Пакостів. То суть села, які дали вызначных діятелей русинської культуры. Вдяка належить споминаным і ту неспоминаным, які ся заслужили о купління *Руського дому* в Пряшові. Приложили руку к ділу в часі, в котрім жили, а то з надієв, же охаблять того сокровице русинської культуры в добрых руках. Днесь съме щастны, же дім ся навернув Русинам. Є на нас виштыкых, абы съме достойно продовжовали в традиціях, які нам зохабили велики добродителі русинської культуры з міджівнового часу. Охабили нам тот дім на вічну памятку. Честь їм. А нас чекать робота обгаїти їх діло.

• Обалка *Русинського народного календаря на рік 2005*, де є погляд на чело будовы юбілуючого *Руського дому* – 80 років од ёго купління. Шкода лем, же по пятёх календарях на другий рік не выйде далшый, бо Міністерство культуры СР на ёго проект не дало фінансцій.

дитель Русинів. Народив ся в 1874 р. у Высланці. Теологічни штудії скінчів в Будапешті. Першов ёго фаров были Телепівці. Быв віцеректором богословской семінарії в Пряшові, каноніком пряшівской капітулы. Фінансочно і морално підпоровав Русинів почас свого перебывання в Америці. До Пряшова ся вертать в 1926 році і за два роки ся стає ректором богословской семінарії з тітулом протоіерея.

Сімеон Смандрай по навернуту з Америки ся успішно запоює до роботы в *Руськім клубі* і *Обществі А. Духновіча* при *Руськім народнім дому* в Пряшові. Він є єдним з організаторів збудовання монументального памятника А. Духновіча в Пряшові. По смерти Івана Кізака ся стає председом обидвох общество при *Руськім народнім дому* в Пряшові, активно бере участу на днях руської культуры по русинських селах і містечках выходного Словенська, організує читальні по наших селах і містах. Сімеон

Мір. Штефан СУХÝЙ

Сестри красы...

Є щастєм знати красно співати. Є то щастя нелем про тебе, що спів слухаш, але ай про того, що співати. А які нещастни суть люде, незнаны співу. Бо чоловік – то не птах, же лем вyleтить по першыраз на конаръ, а уж світ веселить. Людъскій спів так як музика, ся рахуе мідже высокостности духа. Спів ті може помочі у тяжкім положінно, ку слизам тя привести, же взыхнеш. Не вірусте? Так послухайте тріо сестер Гаркотовых. Я о них аж стих написав, так ня знадобили доброволёв.

Тrio сестер Гаркотовых

*Першы, другы, третій голос –
Рената, Мартіна, Аня.
Што голос, то пойны колос
З поля на меню співаня.*

*Душить ся смык, іскрять струны,
Явор скручать ся до мушлі,
Чуда творяты руки Анны,
Кіль вна возьме до рук гулії.*

*Чути в тім свершків з Бескідів,
Сола невиданых птахів,
Я чув іх і к тому відів
Й навес буду памнятами.*

Мы ся попершыраз з тріем сестер Гаркотовых стрітили на акції Співы мого роду в осени 2004 року. Акцію організує Русинська обрада у Пряшові, а хрестными родичами того обдивугодного діла окрем председнічкы Анны Кузмяковой є ай дірігент інштрументалного музично-го тілеса Соколей у Гуменнім Мірослав Кереканіч, родак з Калної Розтоки коло Стасціна. Тогда на концерті виступило коло 40 молодых участніків і неєден з позерачів собо повів: „Так тото чудо стойть зато відіти“. Што виступ од тых десятирічных аж по двадцятників, то музичный талент.

А потім виступило тріо сестер Гаркотовых. Сала при іх співі перестала дыхати. Чути було лем рітмічне дурканя людъскіх сердець, і тых, што співали, і тых, што слухали: кіль заспіваш од сердця, твій спів перейде до думки далых людъскіх створінь і чоловік таку красу надовго запамнятять.

Одкы ся взала ваша воля на спів, дівчата Гаркотовы? Як ся то вшытко зачало?

22-річна Аня, середушня із сестер, є найбісідливіша, штудує у 4. річнику факультету гуманітарних і природознавчіх наук Пряшівської універзітети комбінацію музична вихова - педагогіка. Повідать так, же в минулости у Снині уж була організована подобна пре-глядка молодых співацьких талентів – Співати подвігорлатська долина. На ній вступили до того музичного світа, без котрого бы всі три не были тым, чим суть. Наймолодша Рената, тепер вісемнадцятьрічна штудентка Середній здроженої школы в Снині, виступляла тогда в дітській категорії соло, а Аня із найстаршов сестров Мартінов творили дуо (Мартіна того року скінчіла

Факультет гуманітарных і природознавчіх наук Пряшівської універзітети). Як тріо виступляли по першыраз у 1995 році на Маковицькій струні. Уж є тому 10 років. З дітей ся стали молоды, розкошны діўкы, які зачінають раховать свої жывотны успіхи, што ся ім уж выповнило, што бы іші хотіли досягнути, яку жывотну долю бы найрадше хотіли зажыти.

Успіхи приходжали і приходять. У 1998 році у змагані Співаючи родины в Гуменнім доведна із няньком і матірём дістали 1. місце. У 2003 р. сестерське тріо ся стало лавреатом Маковіцької струны в катэгорії тріо. Порадовали ціны пороты, ціны позерателів. І в пре-глядці Співы мого роду суть каждый рік оцінены, і то саме в огляді Землін шыпіва і гуторі. Найде тут лем о ціны, іде о все новы співанкы, о далыш технічны фінесы голосового опанованя ай тых найтяжших співанок. А співанок ся назберало за тоты роки только, жебы з них уж была може ай слушна казета. Тото ся тріу аж сніе. Найде ся мідже русинсков елітов чоловік, жебы ім сповнів іх сон? Шмарив бы тым златый пінязь до народной касы.

Така мода настала, же скоро на кождім селі ся організує властный фестівал. То добры, бо дё бы ся тоты молоды таленты, хоровы „тілеса“ могли презентовать? Бывать то парадна пре-глядка. Такый є сучасны тренд нелем на русинських селах. Окрем масовости, треба глядати ай елітну музичну грамотность, яка служить прикладом. Таким колективом є, безпохыбы тріо сестер Гаркотовых.

Они вшыткі кінчіли основну умелецьку школу в Снині, а то гуслёву класу, хоць середня Аня ходила ай на гармонію. Мартіна з Анёв штудіум музики продовжыли на высокій школі, што є на іх виступліннях видно. Они ай грають на гуслях в оркестрі М. Кереканіча. Аня є докінца переднічков, т. є, прімашков. Ласку ку співу перебрали од родічів. Маті Аня, родачка з Збоя, коло Уліча,

як школярка співала у колективі Чергів-чан в Бардіёви. Отець Василь має голос од природы, як звін, бо пив новоселіцьку воду, што витікати спід Кременця, де ся сходять три граніці. Він довго співав і в Снинськім квартеті Ціроха. Природнё, же ку музіці пригынав і свої дівчата. Не вшытко ішло спочатку легко. Кажде з дівчат мало свой крізовы і радостны часы, але є то за нима. Они знают, же кіль не будуть денно холем годину ся занимати співом ці гранем, так не буде ани успіхів, ани властной спокойности.

Велика то шкода, же не мame ани ёдного репрезентативного модерного музичного тілеса, же не є композіторів на популярну музику, ани текстарів із добрыми модерныма текстами. Дівчата Гаркотовы бы собі радо заспівали нелем фолклорный материал, але і популярну музику. Часто творять властны тексты, обявляють забыте, як наприклад у співанці Чопнарева рука:

*Чопнарева рука, як в лісі трепета,
Другу не наліє, лем до свого рота.
Наливай, наливай, чом бысь нам не наліяв,
Ты за паліночку грайцарика не дав.
Грайцарика не дав, лем і сам напалив,
Жебы другу людем головы пошалив.
Чопнарю, чопнарю, будеш бановати,
Кіль ты будеш другым головы шаліти.
Чопнарева жена, як ружа червена,
Пе паліночку зрана до вечера.
Наливам, наливам, чом бы м сі не впляя.
Тадь я за мужічка чопнаря дістала.*

Тrio сестер Гаркотовых із Снини є прикладом высокой музичной культуры, яку досягли вдяка родічовской старос-тливости і властной робітности. Де є талент, треба го плекати і розвивати од первых кроків. Родина Гаркотовых то порозуміла. Віриме, же прийдуть новы таленты русинськой культуры і тоту покладніцю, до которой внесли сестры Гаркотовы свій златый пінязь, будуть наповнёвати новыми музичными монетами.

• Успішне тріо інтерпреток русинських народных співанок – (зліва драправа) Анна, Рената і Мартіна Гаркотовы зо Снини, которые ся все добре запрезентує на вшыткіх конкурсах.

ПгДр. Отто КОСТЕЛНІ, к. н.

Історіків одказ сучасності (Рецензія публікації Николай Бескид на благо Русинів)

Цалком нагодно ся мі дістала до рук невелика публікація **Николай Бескид на благо Русинів**, котра того року вишла у Видавательстві Валерія Падяка в Ужгороді. На 177. сторінках автор приближує кругу науковців, але і русинській громаді жывот і роботу визначного публіциста, історіка першої половини минулого сторчча. Книга мі заміпоновала такої напершыраз, а то главно вдяка ґрафічній управі А. Зозуляка.

Зоставителёви Mr'p. Гаврилові Бескидові, потомкові того визначного русинського роду, подарило ся пропорціонально скомбіновати веце жанрів доведна, котры послужылы як выдарена форма презентації той визначной особности. Праві зато особностный і ідейный портрет Николая Бескида, але і ёго професіональны профіл впливають на читателя публікації безпосереднє і правдиво. Помагають тому і выдарено доповнены ілюстрації, котры докреслюють нелем професіональны, але і особны, родинныи жывот Николая Бескида.

Вступна штудія *Жывот і творчость Др. Николая Бескида* ппредставляє читателёви строгий животопис і научово-публікачну роботу Н. А. Бескида. Тот період є розділеный до двух этап: тзв. мадярський період (1903 – 1918) і період од вzniku Чеськословенська (1918) до року 1947. И хоць діло Н. Бескида бы мож было детайлішне періодізовати, тоты два періоды в основі суть одразом фактів. Автор характерізує Бескидовы історичны, історично-літературны і лінгвістичны актівты, але і сценары ку філмам з набоженьсков і історічнов тематіков, котры, на шкоду діла, не были нігда реалізованы.

Основну часть публікації (стор. 24 – 112) творять урывки з автентичных робот Н. Бескида, котры читателёви доволюють спознати дакотры ёго погляды і приступ ку історії Русинів, ку русинській літературі і культурі. И хоць о їх выборі мож все діскутовати, в основі Гавриіл Бескид ся ту цалком добрі зоръентавав і выбрав тілчныи урывки і належно пестры. Навеце, выбор быв выразно лімітованый становленым розсягом публікації з оглядом на фінанції.

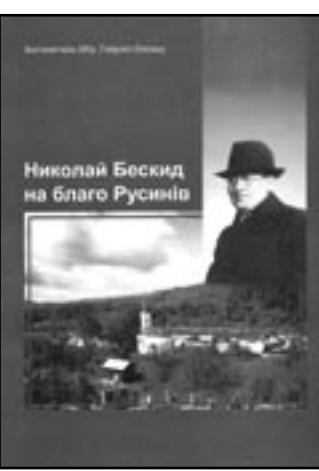
До якойсь міры мож полемізовати о тім, ці было треба

перекадати до русинського языка тексты, котры были публікованы в карпаторуськім языку (М. Мальцовска), ці ся тым не нарушила автентіціта діла. Читатель, котрый знать списований русинській языку, предці порозумить і карпатській верзії руского языка, тым скоріше, же публікація была написана про читателів на Закарпатю. Покы іде о Словеніско, може бы мало векшый ефект переложыты спомінаны урывкы до словенського языка і так бы вышли в двоязычній подобі. Правда, наисто і ту мали свою роль фінансчны можности.

В части *По научовых форах* суть публікованы одборны матеріалы, з котрыма выступили С. Конечні, В. Хома, Т. М. Половіч і М. Дронов на научовых конференциях у 2003 році. Важным є факт, же приносять нелем доповнюючу інформації о жывоті і роботі Н. А. Бескида, але обсягають і оцінюючи погляды. В капітолі *Прилоги* суть вшельякі сорты матеріалы, які створюють ефект нееднородности, но, з другого боку, мають свою доповнюючу і інформатівну функцію. Генеалогія роду Бескидовых служить на оръєнтацию читателя, зато мала быти на зачатку, не на кінці книжкы.

Як назначав едітор в прологу, публікація нам нукать лем куртый погляд на особность Н. Бескида як історіка і народного будитея Русинів. Детальніша аналіза ёго роботы і ей одказ про сучасників выжадовали бы собі намного обемнішу публікацію. Наперек тому, сповнила свій ціль холем тым, же вказае на проблемах Русинів в ретроспектів. Факт, же Русины в середній Европі і днес часто переконують проблемы, котры їх трапили в минулости, не може быти нагодным. Выжадує собі зробити серъезну аналізу і поучити ся з минулости. Тото є одказ історіка Русинів про сучасность.

Выдана публікації *Николай Бескид на благо Русинів*, то быв добрый крок, за котрый треба Г. Бескидові і цілому реалізично му тіму подяковати. По першім кроці бы мали наслідовати далі. Віриме, же найдуть потрібну підпору, жебы далыш публікації уже русинськы ентузіасти не мусили выдавати самы, за властны фінанції, як то было в тім припаді.

• Обалка недавно выданой рецензованой публікації зоставителя Mr'p. Гавриіла Бескида – Николай Бескид на благо Русинів (Выдавательство В. Падяка, Ужгород 2005).

Анна ГАЛЧАКОВА

Стишки мої, стишки...

Стишки мої, стишки,
Самы ся пишете,
Вы з мого серденька
Денно ся ллісте.

Од мала-м зведаво
На сейт позерала,
Задумовала ся,
Одкы-м ся ту взяла.

Барз ём ся тїшыла,
Же не ём ту сама,
Же ту повно дітей,
Братя, нянько, мама.

З кождым ём ся знала
Покамаратити,
Одмала-м тужыла,
Велё ся учіти.

Як ём мала папірь,
Хыбило мі перо,

Як было і перо,
Было мі весело.

Вышытко ём хотіла,
Такой записати,
Што повів брат, нянько,
Баба а ці мата.

Ай ся посмівали,
Же што у тім віджу,
Же так міцно рада
Над книжочков сиджу.

А я із книжочков
Нераз і заспала,
Пок ём біровала,
Затля ём чітала.

На нашім дворику
Все было весело,
Даколи спів летів
Ай на ціле село.

Як ём мала девянь,
Умер мій нянічко,
Затихли мі уста,
Поблідо мі лічко.

Тяжко-м розуміла,
Же уж не мам няня,
Же буду сидіти
На порозі сама.

Нянько ся ізо мноев,
Барз мало натішыев,
Мав лем тридцятьшитирі,
Як зо світа пішое.

Часто ся мі здало,
Же коло ня сидить,
Же ём го віділа,
І він мене видить.

Завіділа-м дітям,
Як ся з нянём вели,

А як сі крачали,
З родічом весело.

Довгый час перешов,
Покля ём ся нашла,
Аж як ём коровкы
Попід яркы пасла.

Раз так якось зрана,
Дістала ём дяку,
Співала-м весело,
Співанку даяку.

І моя мамочка
Ся барз зрадовала,
Бо она уж о ня
Тыж старости мала.

СТРІЧА З НИКОЛАЁМ ДЗУРІНДОМ

• Хотів быти урядником • Не дав ся купити ани за 100 000 • Перше ёго учительське місце було в Брунсії

• Быв пронаслідований за русинство

Як уж писали Народны новинки, 1. октября 2005 року в Руськім домі в Пряшові быв мідкі-народний научный семінар присвяченый 110. річниці Грекокатолицької руської учительської семінарії (академії, препарандії) і 80. річниці од купління Руського дому од грофа Дежефія. Семінар быв і тым цінним, же на нім взяли участь і дакотри штуденты споминаної семінарії. Быв меджі нима тыж взацьний гость з навацінішых – пан Николай ДЗУРІНДА, отець председи влади Словенської Республіки Мікулаша ДЗУРІНДЫ. Ясно, же съме таку вызначну можность выужили і побісідовали съме з ним в кулоарах дому.

• Пане Дзурінда, я сі споминаєте на свою дітьські роки, на свою родину, штудентські роки?

– Я ся народив 4. 12. 1914 року в Завадці, Сліськоновеського округу (кіль ся дожью, та уж буду мати 91 років). Мое дітство в Завадці было дуже пестре. Были съме троєми братами. Кіль середуший мав 28 літ, згром го забив. Зістали съме двоме з мамков. Я быв наймолодіши. Мамка била вдова. Я раздумовав о тім, як то она може вийти з господарства. Нияк раз ся не дало. Дуже єм раздумовав, як з бідами вийти. В сиротській банці по отцюві єм мав 3 тисяч корун. На них тримав руку сиротський отець, який ся старав о сироти. Тоти гроши могли ити будь на купління землі, або на школи. В тім часі, кіль дахто мав міщанку, міг быти урядником. І я сі думав, кіль буду мати міщанку, піду до уряду. Лемкже я з міцанков скінчів, а 3 000 корун было мало, а мусив єм пожичити 600 корун. Боже милосердіє было таке добре, же дораз єм быв приятый до Грекокатолицької руської учительської семінарії до Пряшова. До той школы єм сі пожичів гроши од людей. В 1939 році єм кінчів школу, а мав єм понад 10 000 корун довгу. Тогда поты гроши были далеко вищі, як тепер 100 000. Я поты гроши мусив вертати. Кіль єм ішов до школы, я сі пожичів 1000 корун, але не смів єм знати, же я їх мам в „кармані“ (кешені). Аж до Рождества. На Рождество єм ся выбрає домів, а уж требало друзы, также кождый рік я собі мусив пожичів 3 000 корун. Бог быв такий добрий, же я з банкы не мусив ніч жычать. Люде, котрыя ня із села познали, вірili мі, та мі пожичіли. По школі я вишытко вертав. Я сі барз добре споминам на свої штудентські роки. Ишо то помалы, але істо. В школі глайдо вишытко проходило. Мав єм добру сполочност, добрых приятелей. Мали съме коедукачны колектив, то значіть, же там были дівчата і хлопці, а в класі нашій съме мали дуже добру сполупрацювничку, кликала ся Аверлія, яка нам вишытко забезпечіла, што было треба. Мав єм ай двох найпівшых приятелів Михала і Василя, хлопців із Севініка і Медведжого, якы были мудріши і омного богатши, як я, але съме сі барз розуміли. Кіль єм ходив до Грекокатолицької руської учительської препарандії, пришла за мнов една жена, а мі покукла, же істо дівча буде за мене платити, кіль сі єй по матурі вользуму. Я єй говорив, же з тым не суглашу, бо не знам, яку буду мати маніру по матурі, а ці ся з тым дівчатам зыйдеме. Мідкі тым она бы ся могла ліпше выдати, як кобы пішла за мене. І так з того зышло. Кіль єм зматуровав, а на другу дінь єм ся стрійтє з єдним паном в Пряшові. Він мі погратуловав к учітелёви. Із зачудованем сім на нёго позерав – як ви, реку, о тім вишытком знате, кіль я вас не познам. Зась мі запропоновав, же кіль сі возуму тому

і тому, та мі дастъ 100 000. Я му на то поевів, же мам довзы, перед собов военчіну і мамку мам на старости. I так я на тых 100 000 не зареагівае, бо дівчину єм не познав. Хотів єм сам вернути пінзя, аби на мене жена даколи не кричала, же сі взяла жобраха і мусила за мене платити. I таке єм зажыв.

• Яка была ваша доля до скінчіню семінарії?

– Мойм первым учительським місцем було село Брунсія при Стропкові. Учів єм там два роки, і дуже добре єм ся там мав. Тогда зачінала война, Німці напали на Советський союз, а тогда зачали підівушовати плацу учітелям. Я зачінав з плацов учітеля 645 корун. То быв мізерный плат. Лемкже поступно

• Русин із Сліської Новій Всі, родак із Завадкі, нянько сучасного председи влади Словенської Республіки, Николай Дзурінда.

ся то злішовало. Жыв єм, быв єм кантором і якось то ішло. По Брунсії два роки єм ішов на военчіну, а уж єм мае зглаздано 600 корун на военчіну. Теперь одказую молодым людям, жебы не думали на діскотеки, але памніятали на свою будучность, жебы од родічів не жадали вишытко. Не вишытко мусить мати молодий чоловік. Ты собі зароб, і родічам дай... Оженив єм ся, кіль єм мав 34 рокы з Маріюв Капустовом з Лесковян, окр. Сліська Нова Вес. Она учіла в Налепкові. Кіль ся інспектор дізан, же ся відававать за Дзурінду, дуже єй сановав, бо Дзурінду-учітеля пронаслідовала ештебе. Хотіли, аби перешов на іх сторону, лемкже Дзурінда не перешов на іх бік. Лемкже съме ся взяли, быв єм переложений із Завадкі до Нижніх Репаш. Там єм лем школу перевезя, але не учів єм. Нашли ся „добры люде“, же на окресный выбор страны у Сліської Новій Всі голосили, же Дзурінда написав стишок Русинська зоря, котрый ся спілав на одпустах як маріанська пісня. I так я быв пропущений із школства а 14 років єм робив мімо школы. Єден член есенбене, што на вишетрёвав мі повідає, же не є розрішене, ці буду учіти. Я му тогды поевів: „Ани вы не учіте, а жывете“. Робив єм на дружстві в Сліськім Яніку як учтовник. Канцелярія била в старім каштілі, в цімрі, в котрій половина підлоги була земля, а друга половина була згнита підлога. Тото мі барз школіло на голосовky. Мусив єм одбытии гет. Не хотіли мі выплатити доволенок, не хотіли ня пропустити, аж лікарь потвірдів мій став. Потім єм ся дістав до Новоего домова (завод), до виробы

бутору, де єм робив три і пів рока. Але там быв самий аєтон, який давали до машин Гакеман, котрый мі дуже шкодив. Отворили новий железнорудний задоб в Руднях, де мі добрый комуніста нашов місто учновника. Зась ня пронаслідовали ештебаци, же як то, же є ся там дістав. Пришла Празька ярь, з нёв Дубчек, і я по 14 роках дістав регабілітацію. Школство ня регабілітовало, але мусив єм підписати, же не буду жадати нагороду на плацу, што мі не була выплачена, ани за одроблены роки. Я быв в мімосудній регабілітації. Доднесь суднов путеве тогта регабілітація не перешла.

• Были то жывотны тортуры. Здалека не солдатский жывот. Як пожываете днесь, пане Дзурінда, як отець председы нашей влады?

– Жыво в Сліській Новій Всі. Хочу повісті, же перед пропущінём із школства єм учів із женов у Сліськім Штуртку пять років, окресь Левоча. В тім часі съме сі купили у Сліській Новій Всі дім. Мали съме 9 000, а требало 65 000. Iz восьмох валалів єм пожичів гроши од 32 людей, а то через банку, котры єм потім мусив сплатити. Мав єм четверо дітей. Перша дітіна до рока вмерла. Зістали нам двоем хлопці а єдна дівка. Мірослав є старший, Николай середуший, а дівка наймолодша. Мам радость із своїх дітей. Найвеце ня тішить тогто, же не крадуть, же од тогто мають чисты руки. Нихто ім ніч не докаже. Каждая помста має свою награду. Тішу ся на кажбу їх нащізву, бо уж єм сам, без жено.

Наша бісіда з паном Дзурінодом іші могла продовжовати, і дізнали бы съме сі іші веце, але мали съме почливость ку ёго ослабленным голосівкам. Інакше на свій вік визерать барз добре. Худкий, быстрый, як і ёго сын Николай. Памніять му служить перфектно. Може зато, же ся каждый день умывает студенов водов? I хоць пережыве круты часы, осуд го не зломив. Не быв в никакій партії, быв сам собов, а днесь, хоць зістас без своїх жено, є засыпаны ласков своїх дітей. За поты велики дары дякує Божій Матери і ангелови хранителёви, святому Николаю. Были съме на то горды, же красно бісідує по русинськы, таде є то нянько не будь-кого, а председы влады Словенської Республіки! Пан Николай Дзурінда ся за свою материинську бісіду не ганьбить, а достойно выголосує, же кождый мусить знати, чий є. „Я не забываю і не забуду на свою бісіду,“ додав.

Кіль съме ся луціли, давали съме поздравляти ёго сына, найвышшого представителя нашого штату, який быв і на кодифікації русинського языка в 1995 році в Братіславі. Были бы съме рады, кобы, при своїй тяжкій і одповідній штатницькій работе не забывав на Русинів на выходнім Словенську, на наши Народны новинки, якы тісно по революції взнили, як і часопис Русин, і на таких незаместнаных Русинів, як і авторка тых рядків. Съме пересвідчены о тім, же русинска народностна преса мала бы мати своїх професіональных робітників, як то было в часі влады Яна Чарногурского. Зато бы ся мала в тім одношінно змінити і політика. Просили съме приговорити ся у сына. „Я му повім, кіль з ним буду,“ – одповів нам пан Дзурінда. Наконець съме нашему взацьому сполубісідникови зажелаи, главно много здорова і радості з кождоденного жывота.

Фотка: М. Дронов

СЛОВЕНЬСК

Категорія краси у творчестві Духновича

Чоловіка видить Духнович не через призму соціального статуса, його положення в обществі, а у спектрі моральних цінностей, т. є. красу внутрішню, духовну. У термін „душевна краса“ Духнович укладає і віру у могучі сили народу. Які то сили народу? То є розум, глубокі душевні чувства, правда, справедливість, доброта, бо „где єсть разум, там єсть і свобода діл“ – каже Духнович. Свобода, на думку Духновича, тоже належить до категорії красоти.

Духнович не раз говорив, ош нашоє життя мало бы складатися из удовольствій. „Кой в жизни не удовольствовал, той не жив“ – убіждав нас Духнович. На превеликий жаль, Духнович мало зазнав таких минут, котрі бы принесли гому удовольствіє и прикрасили бы його життя. Інтересний момент: Духнович дуже глубоко розумів чувство душевної красоти як у епізодах свого реального життя, так и у моменты великої смутку за утраченим счастьем. И сея душевна боль, уже сама по собі сильна, ищи бульше усиловалася складностями общественного життя. Можеме собі представити трагізм положення Духновича, коли душа його била до основи спустошена. Нич не радовало його. Лем серце не давало спокою, тревожно било, а думки вертали ся в далеке минулое, коли ищи жила якася світла перспектива на простое людське счастья.

И завто Духнович ставить реторичний вопрос: Ко у сьому світі хоть мало счастливий? Ко має хоть маленькое удовольствіє од житя у Карпатському краю? Сесі вопросы переносять Духновича у селянську глубину, де люди соединилися из природов, из законами природы, май ціломудреными и справедливыми, хоть инколи и жестокими. И из позицій отвітать: май счастливый є селянин у простоті свогоаждоденного життя. „Істинное блаженство лишенъ у бедного находится землемельца, кой куском бедного хлеба и студеною водицею доволен бывает.“

*Довольствіе само собой
И нужды не знает;
Покойное сердце, душа
Ничто не желает.
Покойнее живет мужик
В соломенной хате,
Нежели пышный вельможа
В мраморовой палате.*

Природу Духнович называв храмом любви. Покореный прекраснов карпатськов природов, Духнович способный изорвати их своих уст глубоким поетичні рядки, наповнені глубокым метафоричным содержаніем:

*Восторжен як сивій сокол
На лазурні небеса
Довольствіем восхищен весь
Благовонный воздух ссал.
Тут зеленая рощица,
Прохладжающий лесок,
Білохребетны березки
Выливалі вкусный сок.*

На тому фоні Духнович видить, як голуб из голубков, заботячися за по томство, бавляться у любов, „дзъобок дъзъобочку прилучивши подружко ся витаяют“, „искусно гніздечко снуют“. А у даякых стихах Духнович кладе знак ревности межи любовов до милої дівчини и любовов до отчизны („Любов милой и отчества“).

У многих стихах на любовну тематику Духнович позирать на любов як на прекрасное и благородное чувство, бо любов – се категорія красы. Не без доброй, як у нас кажуть, білої зависти Духнович даколи говорив за тых людей, котрі уладили собі живот не по матеріальному богатству, а высокодуховно; высказав глубокий смуток, што його живот є лем самотность ценци-монаха, який нигда не пережив красоты Любови, земного людського счастья. Завто для Духновича счастливый є тот, „у кого красива жонка есть роботна, тиха, незлобива“.

Попозирайме компоненты относительного счастья у розумінно Духновича (бо абсолютно счастья не бывать), якое нарожуєся у чоловіка од звязку из жунков. И туй порозуміємо, ош красота людського счастья охоплює в собі и поверьхову красу (лице, тіло, одежду, походку) и внутрішнюю красу, душевну (красні помыслы, добре желанія, душевна чистота). Краса чоловіка, каже Духнович, и у діяльності, у чесній роботі, не марнотратство, а діяльство на благо близнього. Ідеальна жунка для Духновича є тиха, мирна, спокуїна, вірна, незлобива, из добрым нравом, покурна судбі и вірна чоловикови. Есе ушитко складать велику гармонію красы, красы людського живота.

Личное счастья не склалося у Духновича так, як жадала його душа. Повнокровному людському счастью не судилося изповнитися, бо ушитко красное земное уходило од ньюго у міру його ухода из юности, де ищи было місто для любови, и была любов до дівчини. Целібатство одкало йому у вшитку, Духнович оказался у пліну безжонства, из якого не є освобожденія. А людські жаданія и чувства были велики и глубоки. А од сього ищи булшими были його страданія од нереалізованої любови, яка жила лем у помыслах и у самотному слезоточащому серцю.

*О, уже ныні вижу,
Што без друга ніт утіх.
Як несчастній пленник в'ю,
Обрываю самотность,
Плачу, кричу, проклинаю
Убігшую свободності.*

Якое сильное крещендо душевної болі: плачу, кричу, проклинаю! Такое ото житя целібата, лишеного права насоловати благородныма чувствами, прелестями людського молодого житя!

Из другого боку, яким глубоким лиризмом наповнены рядки стиха „Тоска на гробі милой“. У дусі народных традицій Духнович обертається до природы,

абы утішти свою душу, вернутися до образу любимої колись дівчини:

*Подувай вітрику,
Подувай легонько,
Най моя мила
Спочине тихонько.
Не дерзай віяти
На ей чорном гробі,
Чтобы твоя сила
Моєй милой покой
Не поколотила.
Румяна розочко,
Тихо розвивайся,
На ей тяжкій гробик
Совсім не склоняйся,
Бо под ним другая
Розочка як ты
Вічно почиваєт
Лишена красоты.
Веселы птичечки,
Тихо щебетайтے,
Над зеленым гробом
Опасно літайте.*

И се н є лем епізодом у житі Духновича. Думками и чувствами великого смутку за утраченов любовов наповнено серце Духновича перебігом усього його житя. Його заповітним жаданьем было соединитися из своев милов и по смерти, про што каже Духнович у таких рядках:

*Жалобная душа
Тут будет стеныти,
Тут я в смутной мысли
Непрерывно буду,
Пока ся не мину,
Пока ся не сбуду.
А коль я ослабну
От жаркой жалобы,
Вы братя помните
Мою страстну тужбу,
Учиньте послідну
Павшему ми службу.
При маленьком гробі
Яму ископіте,
Сосхнутое тіло
При ней погребіте,
Изсічте памятник
В кожі смутной вербы,
Да будет свідітель
Двух сердец жалобы,
Да каждый увидя
Дерновый той покров,
Скажет пожалуя:
Се тут лежит любовь.*

Ци не є сесі слова доказом истинної красоты людських чувств?

Духнович до проблеми красоты подходит як філософ. Для ньюго красота – самое житя у всіх своих проявах. Айбо краса – то и любов в майширшому розумінно сього слова: любов до женщин, до природы, до искусства, до близнього, до Бога... И коли говориме, ош краса спасе світ, то треба розуміти, ош она, краса, є залогом доброї перспективы житя людій на планеті. Де є любов, там є благодать. Де є ненависть – там трагедія. Попозерайме на днешній світ. Ненависть, зрада, зависть, убийства, злодійства, лож. Куда іде світ? Ко його сохранить од біды?

Стріча з честним сином Підкарпатської Руси

Місяць май є про мене найкрасшым місяцем рока. Їго краса є про мене, але і про тих, котри пережили войну, цінніша о розмір ослободжіння од націзму, котрий перед 60-ма роками ширив ся Европов як холера. Май 1945 року значів про народы слободу, викуплену тяжкими жертвами. Слободу чекав і русинський народ, котрий тужив спокійно жити на своїй території ведно з чеським і словенським народом, так, як то було по розпаді Ракусько-Угорської монархії і винiku першої Чеськословенської республіки. Не стало ся так.

І в тім році, при округлім 60-річнім юбілю скінчня другої світової войни медії припоминали tot страшний про Европу період. В телевізії висыпали множества документарних фільмів з войнових років і з перших днів по ослободжінню. Німці доказали обєктівно документувати правду о звірствах німецького націзму, але необольшевіцькі представителі демонстрували лем „чисту боєву славу“, кіла „орденів“ на грудях ветеранів войни. Ту і там неофіціалні особності спомнянули в медіях о малых „грішках і хибах“ сталінізму способом, як кібы вшyтко было дуже добре, лем „полівка не була досолена“.

Верну ся у своїх споминах до 1939 року, бо якраз з тим роком є звязана моя перша стріча з чоловіком, котрий быв про русинський народ визначнов особностів. У спомнянутім році, скоро на ярь єм як 6-річний хлопчико пришов із своїма родичами на грекокатолицьку фару до Лалова (коло Мукачова), де быв священиком Федор ЦіБЕРЕ. Там єм увідів і ёго брата Павла ЦІБЕРЕЯ, котрий діскутовав з невеликов громадов притомных. Мій отець, педагог русинської гімназії в Мукачові і пізніше єй директор, задавав Павлові ЦіБЕРЕВІ вопросы і живо з ним діскутовав. Я, як малий дітвак, єм запліз під стіл і там тихо слухав. Під столом єм збачів, же боканчі Павла ЦіБЕРЕЯ не суть єднакі, єдна маті намного грубшу талпу. Так єм „выслідив“, же тот чорноволосий пан маті єдну ногу куртшу. Тым ся врв до моїй дітьской памніти.

Зачала война, але мы надале ходили, хоць уж рідше, на фару до Лалова, но Павла ЦіБЕРЕЯ уж там не было. Їго сыновці, котри были в моїм віці, мі прозрадили, же „Палі -- бачі“ є у Лондіні і по войні їм принесе много дарунків. Войнови роки помалы плынули. Павел ЦіБЕРЕЯ як член Бенешової Чеськословенської влади в Лондіні вналожив вшyткы свої силы і ум на то, жебы по войні Русини жили подля свого желаня ведно з чеським і словенським народом в єдиній републіці. Тогда ани Павел ЦіБЕРЕЯ, ани мої родичі не тямili, же про цілій русинський народ намісто сна о новів демократичного Чеськословенська і автономії Підкарпатської Руси настане необарбарство під фалошним геслом о „братьстві і пролетарьскім інтернаціоналізмі“. Павел ЦіБЕРЕЯ пришов у 1944 році з чеськословенським делегацієв до Москви. Ту була атмосфера переговорів мідж чеськословенським делегацієв і советським партнери напята. За слободу было треба платити...

В Ужгороді, Мукачові і в других містах Підкарпатя ся зачало голосно „шептати“, же Підкарпатська Русь буде советами анектована і „присоединена“ к Україні. По цілій Підкарпатській Руси були виговорені тзв. „народні“ виборы, котри выдали маніфест, же настав довоючекованый момент скінчіти з довготрічнов несправедливостів і навікі ся знову соєднити з роднов Українов.Приймите нас, вірных сынів і дівкы до своєї родини“ – таکи просьбы вкладали до уст житеїв Підкарпатської Руси. Ціла трагікомедія навколо підписаня маніфесту делегаціями „народного выбору“ ся одограла в мukачовським кінотеатрі 26. новембра 1944 і была організована політорганами 4. українського фронту на челі з плуковником Тюльпановом. Далши актери были НКВД, дакотры містны комуністи. Сігнал на цілу інсценацию вислали Москва. Тзв. „маніфест“ давали підписовать житеїам Підкарпатя, хто не підписав, тому грозив Сібір. За столами сиділи часто пяни урядниці і тым, котри не хотіли підписати, аргументуючи, же уж раз підписали в роботі, грозили і били їх. Підписы зберали докінця і по школах, де мусили маніфест підписовати малы школярі. Таким способом назберали до кінця 1944 року 255 тісеч підписів а на ярь 1945 передали чеськословенським урядам 355 тісеч підписів. У приложенім протоколі было написане, же вшyтко активне жительство „Закарпатської України“ хоче ся споїти з матірёв Українов. Тогда ся по першыраз Русини дочули, же

они не суть Русинами, але Українцями, бо за мурами Кремля „геніалный“ Йосиф Вісар'єнович Сталін знати цілком наісто, котри треба зліквідовати, кото „воссоєднити“, або кото „обдаровать“ другов етнічнов ідентітов. Так анексію назвали „знова воссоєднение“, як кібы мы, Русины давно в часах, кіль слова Україна і Українець іші никто ани не чув, то мы уже тогды з неіснуючим українським народом „пили горілку“.

До такої атмосферы на Підкарпатської Руси ся вернув Павел ЦіБЕРЕ. Мій отець як ся дочув, же ёго приятель ся увірнув, такой ся выбрав до Лалова і ростровів му, што ся діє на Підкарпатю: – Павле, не є добре. Вісар'єнович нас хоче „воссоєднити“, нашых хлопів беруть насилино до Червеной армады а котри ся добровольно приголосять до армады генерала Свободы, тым то не поволять. Дакотрых і заарештовали, ани їх близкы не знают, де ся хлопи діли. Громадно зачали людей арештовати і транспорты одправляють на Сібір...

Павел быў іші все оптіміста і повів мобому отцёви, же Бенеш го пересвідовав, же Підкарпатська Русь зістане частев Чеськословенська. Але на вопрос о автономії Підкарпатської Руси ЦіБЕРЕ отцёви не одповів... Послідня іскра оптімізму вигасла у Павла ЦіБЕРЕЯ не 26. новембра 1944, по інсценациі „воссоєднення“, але аж тогды, кіль уліці Ужгороду і Мукачова были вигублены і чекали на свого президента Бенеша. Тот пришов лем по Кошиці і вернув ся назад до Праги. Так зачала нова ре-пресія житеїв Підкарпатя. Влада ЧСР уже рихтовала на 29. юна 1945 підписаня договору мідж ЧСР і СССР о переданю чеськословенської території Підкарпатської Руси Советському Союзу. Територія дістала штатут „Закарпатська Україна“. Так була завершена агонія Підкарпатської Руси і єй нарада.

По стрічі з Павлом ЦіБЕРЕМ быв директор русинської гімназії позбавлены своїї функциї і дістав якесь підрядне місце в педагогічнім кабінеті. Терор продовжовав, людей зарядом арештовали, зато мій отець дістав страх і одышов до Праги з тым, же родина прийде занедовго за ним. Але тот час ся продовжув на 10 років, кіль Сталін умер і до влады наступив Хрушчов. Аж тогды могла моя мама з нами – трёма дітmi одыйти та отцем до Чеськословенська.

Павел ЦіБЕРЕЯ тых міг до половины 1945 рока одыйти до Чех а одтам до Англії, котру добре знат, але він не хотів зохабити русинський народ ани свого брата Федора, котрий быв тяжко хворый на діабетес і мав четверо дітей. Усвідомлëвав собі, же кіль одыйде, так то буде навсе. Осуд ся з ним але заграв трагично. Ёго заслуговы были ослободжені з концентраційних таборів тісечи Русинів, котри потім могли вступити до армады ген. Свободы і боевати за ослободжіння од фашизму. До пекла гулагу, одкы Павел ЦіБЕРЕЯ вислободив тісечи Русинів, у септембрі 1947 ся дістав він сам, означений за „англіцького шпиона“. При вислуху го страшно мучили а наконець одсудили на 25 років концентракту. Условія в гулагу ся не дали выtrzymати, зато у писмі, адресованім Молотовові, з которым ся ЦіБЕРЕЯ особно знат, просив го, жебы ёго 25-річну кару змінили на трест смерти.

По смерти Сталіна быв ЦіБЕРЕЯ регабілітований. По девятёх роках жывота в гулагу му было „доволено“ учіти англіцький язык і даяки други предметы в народній школі десь на селі.

Од часів, коли єм як дітвак у Лалові під столом собі запамнятав чорноволосого хлопа з коротшов ногов, перешло дакілько десяток років. Судьба нам доволила ся зась стрітити у Братіславі, де съме (я із своїм сынам Петром а Павел із братов дівков) споминали на стары часы, кіль Мукачово было містом анекдот і фіглëваня, але і на трагічну судьбу братів ЦіБЕРЕЕВЫХ.

Грекокатолицький священик Федор ЦіБЕРЕЯ быв арештований у 1949 році, нащастя сібірского гулагу ся не дожыв. Тяжко хворый на діабетес умер в транзитнім арешті у Львові. Павел ЦіБЕРЕЯ умер в роднім Залужі на Підкарпатю, де є і похованій.

Трагедія братів ЦіБЕРЕЕВЫХ є трагедієв цілой Підкарпатської Руси. Світ споминать, аналізує звірства другої світової войни, котри суть про днешню генерацію мементом. А нам, Русинам, ся іші бой не скінчів. Надале мусиме боевати – за свою украджену ідентітету, за достойный жывот на родній землі, яку нам вyrвали і одмітають вернути.

П
І
Д
К
А
Р
П
А
Т
Я

Володимир ТАНЧИНЕЦЬ

ДВОТОРЫ

Кар'єриста

Кар'єра му цімбор, жона тай любаска
Одно лиш грі – за чинами вадаска

Пудхалим

Никат за началством, гне ся як лугер
Твердости не має пудхальмный флугер

Нечесний

Тю очи в бисіді з тобов одводит
Ид тобі дале вун біду приводит

Брехач

Вун Ґазда слова, вбись тото ты знат
Учера дав ти го, а нині гет забрав

• • •

Брехні сотворити, брехні розносити
То не міхы тяжкі на плечах носити

• • •

Брехня му гроши, золото, житя основа
Любаска му брехливе слово

• • •

Тко мече слово кулометом

У того правди вдна Ґелета

• • •

Тому тко много троконит – не віруй
Бо вун в словах не знає міри

Песіміста

Тко реве, годи щитая
Свою старость приближає

• • •

Не жалуй ся, не кликай сим нещастя
Роби як вул та будеш мати щастя

Боязливий

До буйкы левом вун хвалив ся
А в буйці в зайці превратив ся

Злодій

Не оправ, не сіяв, смычив
На чужих городах всю „позычив“

Скромный

В жытьви майже фурт быває
Тко скромный, тот велику душу має

Лінивый

Ци я дурний робити як калгозник
Вповів грубезный мафіозник

• • •

Вун хоче істи шовдарь, солонину
Но за сесе не проробив и днину

Скупый

Скупый ми уповів – нас было двое
Што свое черево вун любит, а не мое

Закон жытия

Ты можеш жыти як си хочеш, брате
муй
Но як ты жыв укаже погріб твой

Обманщик

Коли ся сватав, хвалили го, мліли
А з жонов як зачав жыти родаки зду-
ріли

Петро ТРОХАНОВСКІЙ

Одкрытия Памятника Никифорови – Епифанови Дровнякови „Ту был ём і буду!“

– такы слова, парафразуваны з Духновича, бывли по польски і по русиньски выписаны на шарфі з великим кошом польового квітя, што зложили го дві дівчата-Лемкыні при новоодкритым Памятнику Никифорови в Креници, дня 9 вересня 2005 рока.

Заправды никому в нашым роді не мож смільше, як Никифорови, прописати тоты слова, што nibы застали в на його устах в німій бронзі. Роджений ту, в Креници, 21

мая 1895 рока з Євдокії Дровняк, ту і провюл ціле своє жытия. Нелегке і барз коротке дітиньство при мамі – німій служниці, без няня, сиротиньськи роки дорастаня і молодості, дорослы роки, але без рідной хыжы, без власного кута. Нещесны роки вигнаня Лемків, кед збракло вшытого свого, кед остал серед німой пусткы по ріднім слові, по ангельским співі в улюбленій його церкви. (Остал, хоц го вигнано, раз і другій. Вернул ся Ту, раз і другій, до Отчыны. Вернул ся знад далекого Балтийского Моря. Трафил Домів, хоц го за бортака тримано, правда – за бортака іскром Божов позначеного, котрого шанувати мус. Вернул ся Ту, хоц вшыткы мудры в чужині остали.)

І рокы славы – котра, сама в собі, обходила го тілько што віз кобылу, кед го переверне (тоту його прикмету вказано ай в секвенці фільму „Мій Никифор“ /„Mój Nikifor“/, коли то на великий выставі в варшавскій „Захенті“ вшыткы „тузы“ стали до фотографії і товды спостерегли што головной персоны нес, він уж сой нашол затишне од світа місце). Мал, до днешнього часу, выжше 300 выстав, в тым в найславнішых ғалереях Світа – ніхто спосеред славных артистів родженых в Польши не може ся ту з Никифором ани рівнати – бывал в світі і сам, але найкрасшим, найважнішым місцем на земли оставала Креница. Коли надышла остатня його осін, перебываучи часово на лікуваню в Фолюшы, не хотіл там вертати. Чул, же листок його жытия тратит барвы, корчыт ся, прагнул, жебы впал долов Ту. Одышол до „ліпшого світа“ вшытко єдно на шпитальній – санаторийній постели в Фолюшы, 10 жолтня 1968 рока. Та вернул ся до Креници, нашол своє місце БЫТЯ, хоц била то долга дорога...

По смерти Никифора выявило ся, же його „опікунам“ потрібна была лем його слава, його образы, не він сам. В польской документальній творчости, публіцистыци, фільмі, видит ся тых опікунів найчастішше в самых суперлятивах. Являют ся в красных барвах: „одкрывці“ Никифора, пак тоты што причынили ся до выробліня фікцийной метрики, пашпорту Никифора з назвиском

• 9. септембра 2005 в Креници быв одгаленый новый Памятник Никифорови автора проф. Чеслава Дзвігая. Святочны акт зреалізовав тогдовшній президент Польской республікіи Александр Квашнёвскі.
Фотка: А. Зозуляк.

Криніцкі, „жебы міг піти за границю” (а його правдиви персоналії були гарді висписаны в метричальній книзі, ту же, в Креници – виявил іх пак світу Павел Стефановський). Являють ся його правны і „автентичны” опікуни. Нераз (а в кульюарах заєдно) підріслять ся, же то Поляки вшытко зробили для добра і слави Никифора, підкріслять ся з павзом, котра мала бы сугерувати, же самі Лемкі не зробилинич, забываючи о тым, же Лемків ту такої не било, не зо своєї волі. Отців сукцесу було полно, але коли Никифор вмер тяжко було найти місце на місце вічного спочинку. Шкандалів було веце, та не літь ту глаголати о вшытком.

Музей Никифора організувано аж в 1995 році, на сотну річницю народження, о 27 років по його смерті. Такої по тым факті зродил ся – хоць таки думки були і переше – комітет будови памятника Никифорові (серед членів основателів був і пишучий тоты рядки), але справа затігала ся, бо зас... не було місця де поставити памятник. Значит ся, місце було, прекрасне, в центрі Дептаку, о 50 метрів перед Музеєм Никифора, лем не було на него згоды. Медже роками старань о памятник Об'єднання Лемків, якє любить голосни і медіальны справы, виступило до суду о правне привернення правдивого імена і назвиска Никифора. Выграло нелегку справу, чого мы нашій середньо-братній організації Ґратулювали в „Бесіді”. ОЛ влучуло ся тіж міцно до справи будови памятника (має центр діяння в Горах, йому ту близко). Лем же діяло хаотично, по диктаторски, операючи ся, особливо по Помаранчовій Революції, о плечы України, користуючи з нагоды што Польща міцно totu справу поперла (чому мы, Лемкы, не були, напротив), а президенты Квасьнєвські і Ющенко стали ся братанками. I, акуратні, в перспективі наближаючого ся Медженародного Економічного Форуму в Креници, на которым мал быти і президент Ющенко, выдумано велику політичну ґалю: памятник Никифорові одкрывают президенты Польщі і України. Треба го отже збудувати в експресовим темпі. Проект, авторства Сергія Олешкі зо Львова, був од давна. I мы го акцептували. Але од проекту до памятника далека справа – технологічна, фінансова. I товдys нашол ся ґарант того вшыткого, з тым же єдночасно... автор. Был ним проф. Чеслав Дзьвігай, котрий задекларувал ся виконати артистичну страну безплатно. Зас меценас штуки Іренеуш Зволіньські страну технологічну – так же. Бурмістрови Креници було того по мысли. Скликал зображеня, з участю тых представители лемківських середовиск, на котре Голова ОЛ Стефан Гладик припровадил... третього автора, Михайла Колодко, з проектом – макетом. Комісія выбрала. Правда, як было до предвиджання. Шкрабал ся по голові Голова. Што ж, хтіл співати з високого „С”, забиваючи о тым, же співана то штука. Забыл тых, же хоць голова важніша од ніг, треба позерати і на ноги, жебы голову не потолчі о камін. Не мож ігнорувати „нижньой”, місцевой власти, бо скраю хліб крают.

Старана о памятник то епопея. Нех ти на ю гнєска місця, та, не можу ту лишыти справы напису якій красує ся на Памятнику – НИКІФОР / ЕПІФАН ДРОВНЯК. Же є він, якій є – ту речу нескромно – то моя справа. Яку высловил єм за нашим народом в Лемковині, котрий в повселядним списі 2002 рока в 85% окріслил себе Лемками (спосеред тых, што одважили ся голосити до непольської народності).

Є напис, по лемківски! Правда, „Епіфан Дровняк” мал быти векшими буквами, як є (в пропорції як на плакат-афіши, нашого стараня), але вшытко робило ся барз скоро і готового великого моделю, якій пішол експресом до одливу, ани-м не встиг видіти...

Зато барз єм третміл – бо в нашим світі ничего не мож быти певним, покаль не взриш на власны очи – ци за правди напис на памятнику вкаже ся вшытким очам в час одкрытия таким, яким МАЄ БЫТИ...

Президенты Польщы i... Литвы (як то доля быват шутлива), Александр Квасьнєвський і Вальдас Адамкус, Маршалок Сойму Владзімеж Цімошевіч крачали уж гу Памятнику. Уж стали попри ним. Слово взял Бурмістр Креници Еміль Бодзьони. Слово вяважене, розсудне, зо споміньом вкладу старань лемківского середовиска. Президент Польщы одкрыв Памятник, з деяким трудом – біле полотно не хотіло злізти з Никифорового капелюха. Хтоси поміг, зышло. I товдys шыроке, зелене, полне людми Никифорове намістя проголосило ся оплесками. Бурмістр попросил складати квітія. I дораз по найвекших тузах, з великим кошом польового квітія, серед котрого червеніли ся кисти калини і зеленіли колячы бодаки (таке было Никифорове жыття), з написом: „Tu byłem i będę – Tu был єм і буду” – підышли наши, по народному позбераны дівчата, Ольга Грыч і Юлія Трохановска, за кошом же Андрій Копча – Ведучий Стоваришия Лемків, Др Олена Дуць-Файфер, Віра Сандович-Бонковска – Ведуча Фундації „Рутеніка”. Як предвиджено было в сценарію, в тым моменті даным мі было повісти свій верш Повіл єс съвіту, што хтіл єс... Бесідувал єм і смотріл в очи Президентови, Маршалкови. Виділ єм, же зрозуміли што хтіл єм повісти, што повіл світу Никифор – Епіфан Дровняк.

Президенты заєдно ся понагляют до „важнішых” справ. Так і тепер одышли по кількох, ту описаних, хвилях. Але нам мило было, же наша делегація вмістила ся в тым престіжовим часі. Думки летіли деси там, до недавної минувшыни, припоминали прадідню мудріст – скраю хліб крают.

Свято по одході найвекших тузів як бы пригасло, але не скінчилось ся. Были промовы тых, што мали дяку дашто повісти – о. прот. Василія Гальчика, православного пароха Креници, Стефана Гладика і інчых, што не до кінца чули ся сполнены. Та основном дальшом подійов були совершені молитви і посвячыня Памятника через

• Пожелания читателям Русина і Народных новинок на поштовій картці автора Памятника Никифорові – проф. Чеслава Дзьвігая. (Шкода, же в правый час єм не мав під руками поштову картку Креници, жебы таке пожеланя написав і сам тогдовшній президент ПР Александр Квашнєвські.)

Митрополита Української Візантійської Церкви в Польщі (так офіційно зоветься ту Грекокатолицька Церков) Івана Мартиняка та єп. Григорія Ющака, враз численним духовенством.

В сценарії одкриття не було посвячання, бо президенти ся все понагляють. Думало ся, що мож посвятити пам'ятник онедолга, 10 жовтня, в дни в котрим одышол до тамтого съвіта Никифор. Але кед уж Пам'ятник покроплено, відомо, никто не буде го кропил другураз.

...Хыбаль дощы, што прийдуть з осінњым слотом. І таты Му не пошкодят. Никифор – Епифан Дровняк в спижу-бронзі буде сой вічно сідил і малювал. А дощы будут пересыхати на його капелюху, на картці, на пензли, на хырбеті вірного пса його Гавкы. І спеки сонця уж му не пошкодят. Ани слова критыкы – же не такій, як был жывий, же за велькій (бо был малий?). Нич му не пошкодит. Будут гу Ньюму приходити люде, не пам'ятаючи о спорах што ся попри ним вели, не пам'ятаючи о спонсорах, авторах. Він вырізбил себе сам, сам себе поставил. Ту был і буде!

• По святочнім одкритю Пам'ятника Никифорови, кождый ся хотів сфотографувати з притомным президентом ПР А. Квашиневским (третій зліва), але тыж з автором пам'ятника і часточно спонзором проекту Ч. Дзвігаем (п'ятий зліва). Окрем них, справа доліва: А. Копча, Е. Бодзені, дівка П. Трохановского, О. Дуць-Файфер, П. Трохановский, молода Лемкиня і В. Сандович-Бонковска.

Фотка: А. З.

Мір. Гавриїл БЕСКІД

Справа діл публічних

(Закінчіня з Русина ч. 3/2005)

Шеста капітоля публікації під назвов Справа діл публічних і народностна політика на Підкарпатській Русі I. Мадяры, Русины, Чехи, Українці (1918 – 1945) ся занимать проблематіков Підкарпатської Руси міджі 16. апрілём 1919 аж 10. октомбором 1938.

I хоць на основі договорів ся Чеськословенсько завязало вytворити автономію з області Підкарпатська Русь, стало ся так властно аж місяць перед зряджінём в 1938 р. Штатну справу вели Чехи з помочов людей з Америки і Чех. Жатковіч з Америки, которому ся не подарило вytворити автономію, реїзіновав – наслідовало дварічне замірне безвладя. Владу в руках мав Чех Розсіпал, который приказав зреалізовати списованя людей). Неперестанно ся ведуть споры коло народностных вопросів і становління граніць. Підкарпатя аж до 1938 было частёв (колоніев) ЧСР попри остатніх частях – Чеську, Мораві, Словенську, акурат Русиньско мало губернатора. Самособов были вytворены ступні штатной справы з центром в Ужгороді.

7. Народностны вопросы і штата на справа в часі влады „Чехів“ в Підкарпатській Руси в роках 1919 – 1938.

Урядно ЧСР была демократичным штатом. Наоко ся декларовав роз-

вой малорозвинутого Підкарпатя. Чути было сімпатії к Славянам, главно кідь то могло быти выужыте в одношіню к іншим народностям, главно к Мадярам. Выужывала ся такзвана присяга вірности к ЧСР

• Автор монографії Справа діл публічных і народностна політика на Підкарпатській Русі... (1918 – 1938) – Dr. Йозеф Ботлік.

Фотка: А. З.

– втіканя Мадяр, тяжкы условія в Мадярську. До того періоду належить вytвореня тзв. мадярських партій, которы ся занимали главно

вопросами меншин і Мадярів, проблемы з языком, т. є. який язык поужывати в школстві, на суді. Векшинов ішло о чеський язык, але і о русиньский, а быв тиск против мадярізації. Наслідком заведжіння новой мены, дани, господарьского і політічного тиску на Підкарпатю было выстяговалецтво. Нег'атівно вплывала і земельна реформа. Пошта зачала выдавать новы знамкы, а з тым завела ай новы назвы сел і міст, наприклад Ужгород (Унгвар), Мукачево (Мункач). У сфері языка ся формує лінія українська і руська, творять ся правила языка а каждый хоче, жебы ёго лінія перемогла. Кажда з ліній мала своїх прихильенців, мали їх русофілы і україnofілы.

Абсурдна господарьска сітуація была выслідком данёвого сістему, який запрічинив голод людей на Підкарпатю.

8. капітоля ся занимать проблематіков владной автономії під назвов Карпатська Україна – 11. окtober 1938, 12. фебруар 1939 аж 15. марец 1939 р.

В тій части ся споминать Віденська арбітраж – становління граніць, кідь часть Підкарпатя была припoена к Мадярську (Будапешті), карпатсько-українська влада одходить до Хусту, а Хуст быв выголошеный за „главне місто“ Підкарпатя.

9. капітоля ся занимать першым

віденським рішінєм з 2. 11. 1938 – 15. 3. 1939, приходом Гортія до Ужгороду, обновлінєм „мадярського“ життя в Ужгороді і в припослідкових областях. Автор публікації Йозеф Ботлік пише ай о сполупраці з Волошіновов партієв в Хусті аж поки не пришов 10. mareць 1939, кіль Гітлер напав на ЧСР, респ. виникнув Словенський штат, а Волошин утікать до Румунська.

10. капітола ся занимать знову-припоїнєм Підкарпатя ку Мадярську і вытворінєм мадярської воєнської справы між 15. 3. 1939 – 6. 7. 1939 р. Словенсько-мадярськы споры ся скінчili по засягу Німецька. Воєнська справа, під впливом грофа Телекія ся снажила о то, аби із штогайменшими проблемами ся перешло к обчанській адміністратіві.

11. капітола ся занимать госпо-

дарськов владов в Підкарпатю од 7. 7. 1939 – 23. 10. 1944 р. На чело Підкарпатя Гортій выменовав комісаря-барона Перенія. Были обновлены школы, вытворена штатна справа, поужывав ся язык мадярський і руський.

Послідня 12. капітола обсягує документы, ілюстрації, источники, літературу, менослов, супис сел, міст і інші титуції.

Інж. Александер ЖАТКОВІЧ

Зажыткы пленного з першой світовой войны з Росії

По выпукнутю першой світовой войны в 1914 році габурьский учитель Михал Жатковіч наступив на руський фронт к своему плuku ракусько-угорської армады. Ту, уж по пару днях проявила ся велика сила руської армії, также ракусько-угорська армада мусила уступити к польскому місту Ріманов між Кросном і Саноком. В тім часі учитель быв повіреный функціев фронтового писаря. При уступованю настала мотаніця, которую выужив єден вояк і обсадив учителеву функцію писаря. Наслідком того учитель быв одкомандованый к своїй роті до закопів. Ту рота перебыла цілу зиму. В яри 1915 зачала ся велика оффензіва ракусько-угорської армады, почас которой ёго плук наступив до атаку при Горліцах. Бої тримали скоро місяць. Наконець руська армада мусила уступити. Почас того пронаслідована много руських вояків ся дістало до ракуського плену. Їх потім посылали до тылу під командованем ракусько-угорських вояків. Тото постигло і учителя. В транспорті, который му быв приділеный, было вісемсто руських пленных. На поміч му приділили 20 вояків. Транспорт тримав 6 днів, но быв без провіанту. Зато в завхабленых селах учитель дозволив пленным накопати бандурок. При печіно бандурок вояци пили чай і співали облюблены пісні. Учитель ся чудовав їх тройголосному хоровому співу.

Місяць по битці при Горліцах руська армада наступила до атаку, причім учителів плук розбила. Руськы офіцеры в атаку ішли спереду з вытягнутыми шаблями, а перед нима батюшка з хрестом в руках. В тім бою попало до плену много ракусько-угорських вояків, а між нима і габурьский учитель. По меншій переглядці пленны наступили дорогу до Росії. Притім їм руськы вояци крічали: „Ступай, Австрієць, в Росію, там хліба хватйт“, а такой їм давали хліб і рибы, также Австріяци ся чудовали їх добросердечности. Дорога вела через Кіев і Москву до міста Казань. Ту їх розділили до менших груп. Учителеву ґрупу ся складала із 300 пленных і была направлена до міста Чистополь, а потім до містечка Мамадыш над ріков Вядка. Родина, до которой быв приділеный, била мила і погостинна. Газда дому закликав учителя і ёго приятеля выкупати ся у парнім купелі (баня). Праві тут по довшім часі барз потребовали.

Пізніше, кіль уж ся ближе спознав з родинов, быв пару раз позваний на чай. Раз збачів на столі біблію і попросив ғазду попозерати ся до ней. Як єй взяв до рук і зачав читати з нашым русинським прізвуком, ціла родина ся зачудовала і обдивляла го.

За короткий час быв приділеный з далшым 130 пленными на польногосподарськы роботы до села Шереметівка. До села ся дістали шыфов по ріці Вядка. Ту їх зась порозділевали. Рано о 4-ї годині одходили на приділену роботу. В неділю їх пару раз командир одправив до церкви, де їм подакотры жытелі села давали по дві-три копейки, а стало ся, же і старше шматя. За

короткий час учителя назначали за дозорцю і тлумача. На выполн той службы дістав осідланого коня. Даякій час пленни ту были спокійни. Учителя пару раз позвали к поміщікові на чай. Кіль раз попросив даяку книгу на читаня, дістав ю. Но поміщікова дівка ся похвалила, же они читають векшинов французькы і німецькы книжки.

По даякім часі ситуація на господарстві ся згіршила. Главно по тім, кіль ся стравованя згіршило, а ведучій господарства (Німець) потребовав, жебы пленни робили і в неділю, і в свято. З просьбов зліпшыти страву к поміщікові одышов учитель. На то ся ведучій господарства погнівав, одобрав учителеву коня і позбавив го функції дозорці. Неспокійность між пленными наростала. Не могли ся успокоїти з тым, же не можуть дотримовати особну гігієну, вырайбати собі шматя. І так в єдну неділю рішви зістали дома і не йти до роботы. Спочатку за нима пришов стражник, пак і сам ведучій. Наконець дістали приказ наступити до ряду перед домом поміщіка, де їх обключіли козаци на конях. К поміщікові привезла тройка з міста начальника шандарів, который ся воиновых пленных опросив, чом не хочуть робити. На то виступив учитель і одповів -- чом. Просив, абы їм дозволили єден день в тиждню постарати ся о особну гігієну, вырайбаня шматя і под. Наконець виступив поміщік і приобіцяв їм зістati дома, хоць отримав день, залежно од погоды.

По скінчіні полевых работ были в осени 1915 переміщені до воєннопленного табора до міста Чистополь, де взимі ся росширила епідемія -- тіфус. Наслідком того в таборі загнуло много занятых вояків. Учитель Жатковіч з найближшима приятелями, між котрими быв і медік, попросили ведучого табора, жебы їм дозволив устроїти ся мімо табора в місті на властны тровы. То ся їм подарило, но страшна хворота їх пронаслідовала і ту. Між хворымя приятелями быв і учитель. В тім часі пленных праві переселяли до сусіднєго міста -- 50 кілометрів од Чистополя. Тяжко хворый учитель із 41-ступнёвов горячков дорогу чудом пережив з помочов приятелів, которых вели попід пазухы, і з помочов медіка, который купував ліків. Хвороту з них никто не наголосив, бо каждый ся бояв, же го одвезут до бараку мертвых.

В яри 1916 ся ситуація поступно виліпшовала, бо в школах были выбудованы шпильталі, де ся хворы лічіли. Із цілкового числа 2000 пленных, зістало жити 300. В осени 1916 їх зась переміщовали. Учитель ся дістав до табора в місті Казань, де было коло 1500 пленных. Сітуація ту была цалком обстойна, но в осени 1917 дістали приказ переселити ся на Сібір. Начальник табора, который сі учителя облюбив, порадив му зістati в Казані, але приятелі го умолили, абы ішов з нима. Свою хыбу скоро ожалів, бо при переході через Урал за силных морозів, а много раз і од голоду, при споминці на казаньского начальника добре же не зышов з розуму. Наконець по місяцю дороги в 40-ступнёвых морозах дістали ся

до міста Березовка. В місті був великий воєнський табор, де в мірні часи було коло 30 000 руських вояків. До тих таборів тепер помістили рапусько-угорських пленних і також їх попридували на роботу. Учитель ся дістав до партії, котра різала і носила дерево до кухні. За пару тижднів ся пленни могли приголосити на місто писаря в шпиталю. Приголосило ся 5 людей, між ними і учитель. Спочатку мусили ся піддати екзаменови, котрий ся складав з діктату і конверзації. По успішнім екзамені їх попридували на окремы одіління шпиталю. Поступом часу, вдяка тому, же учитель ся голосив за карпатського Русина і говорив по русинськы або карпаторуськы, став ся між лікарями і милосердныма сестрами облюбленый так, же го зачали называть Михайл Михайлович а пізніше го зробили главным писарем. В тій функції приправлювал приказы, в которых приділювал докторів і сестрічки до служби. Приказы давав підписувати генеральному докторови. В тій роботі ся обявляли і комплікації, бо все ся нашов дахто, кто выжадовав виміну або заступования, што мусив такої выїштовати.

В 1920 році уж было видно, же ситуація в місті і в шпиталю ся мінить. Большевіцькы войска поступовали із заходной Росії на выход, а чеськословенськы легіонарі ся вертали домів. Кількох большевіцькых войск ся дістали до Іркутська, генеральний доктор одышов із шпиталю. За ним потім одышли і далши докторы і сестрічки. Учитель з приятелями зістали безрадны. За короткий час ся

дізнали, же на штаціёні стоїть санітарный влак, котрий везе чеськословенськых легіонарів до Владівостоку. Пленны собі выбрали в шпиталю потверджіня о тім, же були там госпіталізовани і з тым ішли за начальником влаку з просьбов взяти їх із собов до Владівостоку, а потім домів. Начальник Прохазка як увидів написане меню Жаткович, без роздумовання доволив і повів: „Самопонятно, ходьте на Підкарпатську Русь, де є ваш меновець Жаткович губернатором“.

Тоды учитель першыраз учув слово „Підкарпатська Русь“ і меню губернатора. На причіні была tota скutoчность, же уж рік і пів не діставав писма з дому.

Таким способом дістали ся вшытки без проблемів до Владівостоку. Ту по довшім часі быв їм приділеный америцький воєнський корабель-логан, котрий їх перевавив через Тихий океан коло Індії через Суєзький переплав і Середнёземне море до Тріесту. Ту переступили на влак, котрым ся дістали до новой республікі, до Чеськословенська, до Чеських Будеёвіць. По розлучці із транспортом ся учитель дістав до Жіліны, де собі купив за послідні гроши хліба, а потім в Кошицах му незнамый Чех, котрому ся полюбила ёго руська уніформа, по-жычів 100 Кчс. З тым ся дістав до Михаловець, де быв демобілізований, а за пару годин до Міджілаборець, де го на штаціёні чекала ёго жена Елена, з котров ся не відів шість років.. .

Взникла Академія русинської культуры в Словенській республіці...

... конкретно на установчій громаді в Пряшові 10. септембра 2005. Є то перша, мож так повісті, філіалка Світової академії русинської культуры з центром у Торонті (Канада), на челі якой стоїть президент і філантроп в єдині особі – Штефан Чепа. Вдяка нему могла взнинути і наша „філіалка“, і ёй вебова сторінка на інтернеті у трох верзіях – русинській, словенській і англіцькій, котру собі можете попозерати і прочитати, што Вас інтересує, на адресі: www.rusynacademy.sk, а сторінку світової академії у двох верзіях – англіцькій і українській на адресі: www.rusyn.org. Будеме рады, кількох нам будете посылати свої інтересны і орігінальны статті до окремых рубрік вебової сторінки Академії русинської культуры в СР – Акції, Архітектура, Вытварництво, Географія, Генеалогія, Економіка, Етнографія, Інтернет, Історія, Світовий конгрес Русинів, Місто, Музика, Література, Освіта, Оцініння, Політика, Преса, Релігія, Розглас, Село, Спів (Фолклор), Спонзорство, Театер, Телевізія, Молодеж, Штіпендії, Язы – е-майлом на адресу: rusyn@stonline.sk, info@rusynacademy.sk або поштов на адресу: A. Zozuľak, Akadémia rusínskej kultúry na Slovensku, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, Slovensko. Допереду вшытким широ дякуєме.

Ближе ся о новій русинській інштітуції – Академії русинської культуры в СР можете дочітати в Народных новинках ч. 35 – 41/ 2005 або на споминаній вебовій сторінці: www.rusynacademy.sk.

A. ЗОЗУЛЯК

- **На першій сторінці обалкы:** Іван ОРЛАЙ, псевд. Орлян, Орлов нар. ся 1770 року в Хусті на Підкарпатю, таюже т. р. славиме 235 років од ёго народжіння. Быв доктором медицины, історіком, педагогом, про нас є цінна ёго научна робота „История о карпатороссах, или о переселении россиян в Карпатские горы....“ (1804).
- **На другій сторінці обалкы:** Молода музикантка... Фотка: А. З.
- **На третьій сторінці обалкы:** Деревяна церков св. Николая Чудотворця із 1794 року зо села Чорноголова (В. Березняньский район), теперь стоїть в сканзені Закарпатської областной народной архітектуры в Ужгороді.
- **На четвертій сторінці обалкы:** Цінностыи русинської архітектуры в сканзені Закарпатської областной народной архітектуры в Ужгороді Фотка: А. З.

КУЛТУРНО-ХРІСТИАНСКІЙ ЧАСОПІС выдавати **Русин і Народны новинки** за помочі Міністерства кул. СР. Купити го мож і передплатити в редакції на адресі: Rusín a Ľudové noviny, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR. Телефон: 051/772 56 29. Передплатне на рік 120 корун, до сусідніх шт.: 350 корун, до ост. штатів: 22 американських доларів, I. класов – 26 доларів. Шефредактор: **Александер ЗОЗУЛЯК**, заступкыня шефредактора: **Анна ПЛІШКОВА**, редакторкы: **Кветослава КОПОРОВА**, **Марія МАЛЬЦОВСКА**. Друкує Датапресс у Пряшові. Регістрачне чісло: **МК SR 418/91. МІС 49 589**. Адреса часопису на інтернеті: www.rusynacademy.sk; E-mail: rusyn@stonline.sk. Выдане в октобрі 2005 р.

